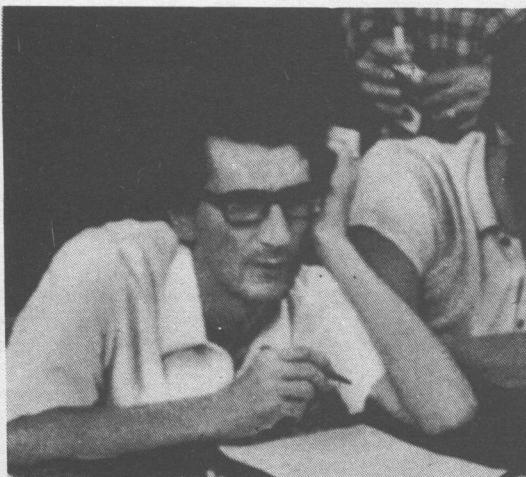

ΤΟ «ΚΕΦΑΛΑΙΟ» ΚΑΙ ΤΑ "GRUNDRIFFE"

Τό «έτος Μάρξ» πλησιάζει στό τέλος του, άλλα ή συγκομιδή δέν φαίνεται νά είναι ίδιαίτερα πλούσια. Είδικά άφιερώματα σέ έφημερίδες και περιοδικά, έκδόσεις βιβλίων, έκδηλώσεις στήν Πρωτεύουσα και στήν έπαρχια, δέν κατάφεραν νά άναδείξουν τό κύριο, τό μόνο, τελικά, ζητούμενο ένός «έτους Μάρξ»: τήν έπικαιρότητα ένός θεωρητικού έργου πού έξακολουθεῖ νά μιλάει γιά τό σήμερα, γιά τό συγκεκριμένο δικό μας σήμερα και γιά τούς δρους άνατροπής του. Μέσα στό ίδεολογικό και πολιτικό κλίμα πού διαμορφώνει δέ έπικρατῶν «σοσιαλισμό», οι προσπάθειες αύτές, άνεξάρτητα άπό τίς προθέσεις τους ή τήν ποιοτική τους στάθμη, λειτουργησαν μᾶλλον άντιστοιχα. Οι πολλές τιμές και φανφάρες έκαναν τόν Μάρξ, ένα σεβάσμιο γέροντα, έναν σημαντικό, δύωσδήποτε, στοχαστή, άλλα στοχαστή τού παρελθόντος, ένω συγχρόνως δάνατρεπτικός χαρακτήρας τών έργων του έτσι έξουδετερώθηκε κι αύτό μετατράπηκε σέ μιά άπλή συμβολή στή σημερινή «σοσιαλιστική» μας εύτυχία.

Μέσα σ' αύτές τίς συνθήκες, δέ Πολίτης θεώρησε πώς ένα άκομη είδικό άφιερωμα στό Μάρξ δέν θά 'χε σήμερα ίδιαίτερο νόημα. "Άλλωστε, μέ τή μιά ή τήν άλλη μορφή, έμμεσα ή ρητά, έπιτυχημένα ή δχι, δλα ή σχεδόν δλα τά τεύχη τού περιοδικού στό εύρος και τίς δυνατότητες τής μαρξικής προβληματικής άναφέρονται, τήν έπικαιρότητα τού μαρξικού έργου έπικαλούνται, τήν ύπόθεση τής άνάπτυξης και τής έμβαθυνσης

Τό κείμενο αύτό είναι τό Πρώτο κεφάλαιο
άπό τό έργο τού Α. Νέγκρι
'Ο Μάρξ πέρα άπ' τόν Μάρξ (Marx oltre Marx,
Quaderno di lavoro sui Grundrisse,
έκδ. Feltrinelli, 1979).
'Η μετάφραση έγινε άπό τή γαλλική έκδοση
(Marx au-delà de Marx) έκδ.
Christian Bourgois, collection "Cibles", 1979.

Τά "Grundrisse", ένα έργο άνοιχτό

τοῦ Αντόνιο Νέγκρι

"Ο Έρικ Χομπσμπάουμ έχει πεῖ γιά τά *Grundrisse* ότι πρόκειται γιά «ένα είδος διανοητικής στενογραφίας, προσωπικής και κάποτε μή άναγνώσιμης», κρίση τήν δοπία έπιβεβαίωσε και δέ Enzo Grillo δταν παρουσίασε τήν άξιόλογη ιταλική του μετάφραση. Πιο άπλα, ή κρίση αύτή σημαίνει δτι τουλάχιστον ώς πρός τήν άνάγνωση και κυρίως τή μετάφραση, τά *Grundrisse* είναι άναμμψιστήτα ένα δύσκολο έργο.

Θά ήταν ώστόσο λάθος ξεκινώντας κανείς άπό δρισμένα άποτελέσματα νά τονίζει υπερβολικά τόν άπόκρυφο χαρακτήρα τού μαρξικού αύτού έργου. "Άλλωστε ή δυσκολία προέρχεται περισσότερο άπό τή μορφή τού χειρογράφου, άπό τόν άκατάστατο χαρακτήρα τής έπεξεργασίας του παρά άπό τήν ίδια τήν ούσια τής συλλογιστικής του. "Αν θεωρήσει κανείς τό σχέδιο τού Μάρξ σ' άλο τό εύρος και τήν πυκνότητά του, δέ καθοδηγητικός μίτος έμφανίζεται πολύ καθαρά· και δέν χάνεται παρά σέ μερικά μόνο σημεία άπό τήν δρμή μιᾶς άνυπόμονης σύνταξης, τόν συγκυριακό χαρακτήρα μιᾶς δρισμένης πολεμικής και τήν πειραματική άποψη κάποιων ύποθέσεων. Παράλληλα δμως ύπάρχει μιά κατεπείγουσα άναγκη πού γεννά αύτή τήν πρώτη μεγάλη πολιτική σύνθεση τού Μάρξ. «'Η άμερικα-

ΤΑ "GRUNDRIFFE" Η ΤΟ «ΚΕΦΑΛΑΙΟ»

αύτοῦ τοῦ ἔργου θέλουν νά ύπηρετήσουν. "Αν, μολαταῦτα, κάπου πρέπει καί ὁ Πολίτης νά συμμετάσχει ρητά στό «ἔτος Μάρξ», ή συμμετοχή αὐτή ἄς είναι ή δημοσίευση κειμένων πού ἀναφέρονται σέ αὐτό καθεαυτό τό μαρξικό ἔργο καί τίς σύγχρονες, πολιτικά καί θεωρητικά ἐπίκαιρες, ἀναγνώσεις του, δημοσίευση τέτοιων κειμένων δχι μόνο σ' ἔνα τεῦχος καί ξοφλήσαμε, ἀλλά συνεχῶς.

Τά δύο κείμενα πού ἀκολουθοῦν δέν συνιστοῦν, ἀπό τυπική ἀποψη, διάλογο. Τά χωρίζουν δέκα γεμάτα χρόνια καί δλα δσα συνέβησαν σ' αὐτό τό διάστημα. Είναι κείμενα γραμμένα σέ συγκυρίες θεωρητικά καί πολιτικά ἐντελῶς διαφορετικές. Ωστόσο, τά κείμενα τοῦ Ἀλτουσέρ καί τοῦ Νέγκρι συνιστοῦν διάλογο ἀπό μιά ὅλη, ούσιαστική, ἀποψη. Καί τά δύο ἀπευθύνουν στό ἔργο τοῦ Μάρξ τό ἴδιο ἐρώτημα. Είναι τό Κεφάλαιο ἡ τά *Grundrisse*, ή κορύφωση τοῦ μαρξικοῦ ἔργου; Είναι τό ἐπιστημονικό καί ἄρα ἀντικειμενικό ἐννοιολογικό σύστημα πού διαμορφώνει τό πρῶτο ἡ ή ἐπαναστατική ὑποκειμενικότητα τοῦ προλεταριάτου πού ἀναδεικνύουν τά δεύτερα, αὐτό πού συνιστᾶ τήν καρδιά τοῦ μαρξικοῦ ἔργου, τοῦ πυρήνα πού κατά κύριο λόγο στηρίζει τήν ἐπαναστατική προοπτική τῆς ἐργατικῆς τάξης;

"Η ἀπάντηση είναι ζήτημα θεωρητικῶν, πολιτικῶν καί κοινωνικῶν ἀγώνων πού συνεχίζονται, καί θά συνεχίζονται.

A.M.

νική κρίση, πού εἶχαμε ἥδη προβλέψει ἀπό τό τεῦχος τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1850 ὅτι θά ξεσπάσει στή Νέα Ύφρη — είναι καταπληκτική», γράφει ὁ Μάρξ στόν "Ἐνγκελς στίς 13 Νοεμβρίου τοῦ 1857· «παρά τό γεγονός ὅτι ή οἰκονομική μου κατάσταση είναι ἀπελπιστική, ποτέ ὑστερα ἀπό τό 1849 δέν εἶχα αἰσθανθεῖ τόση εὐφορία ὅση μ' αὐτό τό ξέσπασμα». «Δουλεύω σάν τρελός νύχτες δλόκληρες γιά νά βάλω σέ τάξη τίς ἐργασίες μου γιά τήν οἰκονομία καί νά ξεκαθαρίσω τά *Grundrisse* πρίν ἀπό τόν κατακλυσμό!»¹

Δουλεύω σάν κολασμένος ὥς τίς τέσσερις τό πρώι. Πρόκειται γιά μιά διπλή δουλειά: α) ἐπεξεργασία τῶν βασικῶν σημείων τῆς οἰκονομίας καί β) ή σημερινή κρίση». Ο Rjazanov, οἱ ἐκδότες τῶν *Grundrisse*, ο Rosdolsky, ο Vygodskij καί τέλος, καλύτερα ἀπό δλους, ο Sergio Bologne, καθένας ἀπό τή μεριά του, ἀνέλυσαν διεξοδικά τή γένεση τῶν *Grundrisse*, τή σχέση τους μέτα τά ἀρθρα τοῦ Μάρξ γιά τό *New York Daily Tribune*, τούς δεσμούς πού τά ἐνώνουν μέ τίς μεταγενέστερες ἐργασίες, τήν πολιτική κατάσταση πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν κρίση τῶν 1857-8, τίς ἐλπίδες καί τίς προσδοκίες τοῦ Μάρξ καί τοῦ "Ἐνγκελς, ἐργασίες στίς δόποις καί παραπέμπω τόν ἀναγνώστη.

Προσωπικά θά προτιμοῦσα νά ἐπιμείνω σ' ἔνα ἄλλο σημεῖο· συγκεκριμένα θά ήθελα νά ἀναφερθῶ στό θεμελιακό χαρακτήρα τῆς σύνθεσης ὧς πρός τό πρακτικό-θεωρητικό ἐπίπεδο δπως ἐμφανίζεται στό σχέδιο τοῦ Μάρξ. Ή ἐπικείμενη κρίση δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἀφορμή μιᾶς ιστορικῆς πρόβλεψης ἀλλά μεταφράζεται σέ πρακτικο-πολιτική σύνθεση. Η ἐπικείμενη καταστροφή δέν ἀποτελεῖ καταστροφή γιά τό κεφάλαιο παρά στό βαθμό πού ἀποτελεῖ δυνατότητα γιά τό κόμμα, δυνατότητα νά συγκροτηθεῖ τό κόμμα. Η

περιγραφή τῆς ἐπερχόμενης κρίσης ἀποτελεῖ συγχρόνως, καί κατά τρόπο ἄμεσο, πολεμική ἐναντίον τοῦ «ἀλληλιοῦ σοσιαλισμοῦ» ἐναντίον δλων τῶν μυθεύσεων καί τῶν μεταμφιέσεων τοῦ κομμουνισμοῦ. Τό «δουλεύω σάν κολασμένος» σημαίνει τή θεωρητική ἀντιστάθμιση τῶν ἐκλείψεων τῆς πρακτικῆς: ἀφοῦ ή πρακτική αὐτή δέν είναι δεδομένη (ή 'Αλληλογραφία περιγράφει διά μακρῶν τό δύσκολο τοκετό τῆς), ή ἀνάλυση ὁφείλει νά τήν ἀνακαλύψει κατά τή στιγμή τῆς ἴδιας τῆς συγκρότησής της, στό βαθμό πού ή ἀνάλυση στοχεύει τήν ἐπαναστατική ὑποκειμενικότητα πού ἐμπεριέχεται στήν κρίση. Ο συνθετικός χαρακτήρας τῆς ἐργασίας τοῦ Μάρξ πρέπει νά ἀναζητηθεῖ σ' αὐτή τή σχέση μεταξύ πρόβλεψης καί κατακλυσμοῦ: καταστροφή γιά τό κεφάλαιο σημαίνει κόμμα, ἀνάπτυξη τῆς κομμουνιστικῆς ὑποκειμενικότητας σύν ἐπαναστατική βούληση καί δργάνωση. Η κρίση ἐνεργοποιεῖ ἐκ νέου τήν ὑποκειμενικότητα καί ἐμφανίζει συγκεντρωμένο δλο τό ἐπαναστατικό της δυναμικό στό ἐπίπεδο πού ἔχει καθορίσει ή ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

"Η σύνθεση σημαίνει, ώς ἐκ τούτου, τό δεσμό ἀνάμεσα στό σύντονο καί καταστροφικό χαρακτήρα τῆς κρίσης καί τούς κανόνες τῆς ἀνάπτυξης καί τή δυναμική τῆς ὑποκειμενικότητας. Εκεῖ ὅπου συγκλίνουν οἱ δροὶ αὐτοί, βασιλεύει ή διαλεκτική. Καί δέν είναι τυχαῖο πού δίπλα στή δραστηριότητα τοῦ ἀρθρογράφου πού προορίζοταν γιά τήν ἀμερικανική ἐφημερίδα, δίπλα στήν κριτική ἐπεξεργασία τῶν κατηγοριῶν τῆς

1. Πρός τόν "Ἐνγκελς, 12 Δεκεμβρίου 1857, 'Αλληλογραφία, τ. III, σ. 124.

πολιτικής οἰκονομίας βρίσκει κανείς νά παρίσταται στή γένεση τῶν *Grundrisse* δ ἔχεικελ: «Ἐξάλλου, προχωρὸ ἀλματωδῶς. Γιά παράδειγμα: ἀνέτρεψα δόλοκληρη τή θεωρία τοῦ κέρδους, ὅπως ἦταν γνωστή ὡς σήμερα. Ὡς πρός τή μέθοδο, τό γεγονός ὅτι δύντελῶς κατά σύμπτωση ἔφυλισα πάλι τή Λογική τοῦ Χέγκελ, μοῦ στάθηκε πάρα πολύ χρήσιμο». Ἐντελῶς κατά σύμπτωση ἀλλά καθόλου παράδοξα — ἀπόδειξη ὅτι δ Μάρκς συνεχίζει: «Ἄν ποτέ βρᾶ καιρό νά τό κάνω, θά ἥθελα πάρα πολύ νά καταστήσω σαφές στόν πολύ κόσμο, πόσο μέσα στή μέθοδο πού ἀνακάλυψε δ ἔχεικελ, συνυπάρχουν στοιχεῖα δρθολογισμοῦ καί μύθευσης».

Τό λογικό-μεθοδικό πού ἀναζητᾶ ἐδῶ δ Μάρκς είναι τό θεωρητικό-πρακτικό τῆς ἐπαναστατικῆς ἑξέγερσης. Ἡ ἐπικείμενη κρίση καθιστᾶ τή λογικότητα αὐτήν ἀναγκαία. Ο Μάρκς ἔχει ἀπό καιρό ἔκεκαθαρίσει τούς λογαριασμούς του μέ τόν Χέγκελ: στό ἔξης θά ἀντλεῖ ἀπό αὐτόν δ, τι συνιστᾶ τήν ἀπαραμείνητη προσφορά του, τό πνεῦμα τῆς θεωρητικο-πρακτικῆς σύνθεσης.

«Ἄς ἀρχίσουμε νά κοιτᾶμε τό κείμενο ἡ καλύτερα τά κείμενα πού δημοσίευσε τό Ίνστιτούτο Μάρκς - "Ἐνγκελς - Λένιν τής Μόσχας στά 1939-1941 μέ τόν τίτλο *Grundisse der Kritik der politischen Oekonomie*. Ἀναφέρω τίς σχετικές ἐνδείξεις καί ἡμερομηνίες, ὅπως παρατίθενται ἀπό τόν *Grillo* (*Prefazione ai Lineamenti I, σ. XXI*).

1) Τό *Einleitung*, πού περιέχεται σ' ἔνα μοναδικό τετράδιο, τό M, τό δόποια ἔχει συνταχθεῖ μεταξύ τῆς 23ης Αύγουστου καί τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου 1857.

2) Τό χειρόγραφο τῶν 7 τετραδίων (τά *Grundisse*) τά δόποια, ἐκτός ἀπό τό I, ἔχουν ἀριθμηθεῖ, καί συχνά χρονολογηθεῖ, ἀπό τό χέρι τοῦ Μάρκς, κατά τήν ἔξης τάξη:

Τετράδιο I, Όκτωβριος 1857

Τετράδιο II, Νοέμβριος 1857

Τετράδιο III, 29 Νοέμβριος — μέσα Δεκεμβρίου 1857, περίπου

Τετράδιο IV, περίπου μέσα Δεκεμβρίου 1857 — Φεβρουάριος 1858

Τετράδιο V, 22 Ιανουαρίου 1858 — ἀρχές Φεβρουαρίου 1858 περίπου

Τετράδιο VI, Φεβρουάριος 1858 περίπου

Τετράδιο VII, τέλος Φεβρουαρίου — Μάρτιος, τέλος Μαΐου — ἀρχές Ιουνίου 1858.

Τά δευτερεύοντα κείμενα πού συνθέτουν τό *Anhang* καί τά δόποια συνδέονται στενά πρός τά παραπάνω είναι τά ἔξης:

3) Τό σχεδίασμα γά τόν *Bastiati* καί τόν *Carey*, τό δόποια ἔχει συνταχθεῖ τόν Ιούλιο τοῦ 1857, πρίν ἀπό τό *Einleitung*. Ἀρχικά τό κείμενο αὐτό καταλαμβανε τίς ἐπτά πρώτες σελίδες τοῦ 3ου τετραδίου τῶν *Grundisse*.

4) Τό *Index zu den 7 Heften*, τό δόποια ἔχει συνταχθεῖ τόν Ιούνιο τοῦ 1858 καί ἐνσωματώθηκε στό ideo τετράδιο (M) πού περιλαμβάνει τό *Einleitung*.

5) Τό *Urtex* γραμμένο ἀνάμεσα στόν Αύγουστο καί τό Νοέμβριο τοῦ 1858. Καταλαμβάνε δύο μή ἀριθμημένα τετράδια, μέ τίς ἐνδείξεις B' τό πρῶτο, B'' καί B''' τό δεύτερο, τό δόποια καί χωρίζεται σέ δύο μέρη.

6) Τά *Referate* πού σχετίζονται μέ τό περιεχόμενο τῶν τετραδίων M (*Einleitung*) II — VII (*Grundisse*). (*Urtex*) γραμμένα περίπου κατά τόν Φεβρουάριο τοῦ 1859 βρίσκονται στό τέλος τοῦ τετραδίου B''.

7) Τό *Planentwurf*, τόν 1859.

8) Μιά σύντομη σειρά ἀποσπασμάτων πού ἀναφέρονται στή θεωρία τοῦ Ricardo καί τά δόποια βρίσκονται στό 4ο ἀπό τά 24 τετράδια τοῦ 1850-1853 μέ τήν ἡμερομηνία: Λονδίνο, Νοέμβριος 1850 — Δεκέμβριος 1850.

8) Μιά πολύ πιό ἐκτεταμένη σειρά συστηματικῶν ἀποσπασμάτων ἀπό τήν 3η ἔκδοση τῶν Ἀρχῶν τῆς *Πολιτικῆς Οἰκονομίας* τοῦ Ricardo, τά δόποια βρίσκονται στό 80 τετράδιο τῆς παραπάνω σειρᾶς καί τά δόποια ἔχουν συνταχθεῖ ἀνάμεσα στόν Ἀπρίλιο καί τό Μάιο τοῦ 1851. Προηγούνται δύο πολύ σύντομα κείμενα: ἔνας κατάλογος πού περιέχει τίς κατηγορίες τῶν φόρων πού ἀπαντῶνται στόν Ricardo καί ἔνας πίνακας περιεχομένων τῶν Ἀρχῶν. Ἀνήκουν σ' ἔνα τετράδιο, που φέρει ἡμερομηνία 1851, σημειωμένη ἀπό τόν *"Ενγκελς*, στό δόποια βρίσκονται ἐπίσης τό τελευταίο μέρος τοῦ χειρογράφου *Das vollendete Geldsystem*, πού παραμένει ἀνέκδοτο.

Ἐμεῖς θά ἐπιμείνουμε κυρίως στό τετράδιο M καί τά 7 τετράδια τά δόποια συντάχθηκαν ἀνάμεσα στόν Οκτώβριο τοῦ '57 καί τήν ἀνοίξη τοῦ '58. Τό Σχεδίασμα γά τόν *Bastiati* καί τόν *Carey* είναι ἐπίσης πολύ σημαντικό, δεδομένου ὅτι συνδέει τήν πολεμική ἐναντίον τοῦ Προυντόν μέ τό «ἀμερικανικό» ἔργο τοῦ Μάρκς. "Οπως θά δοῦμε παρακάτω, τό *Index* καί τά *Referate* ἐπαναλαμβάνονται στό κείμενο, στούς τίτλους καί τίς περιλήψεις.

Ἄν τώρα ἀφήσουμε πρός στιγμήν κατά μέρος τό *Einleitung*, τά *Grundisse* ἐπιφανειακά δίνουν τήν ἐντύπωση ὅτι ἀποτελοῦν γιά ἔργο ἡμιτελές καί ἀποσπασματικό· αὐτό δημιους δέν σημαίνει ὅτι δέν ἔχουν ἔνα κέντρο καί μιά δική τους δυναμική.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία ἀκολουθεῖ τό ἔξης σχῆμα: ἀπό τήν ἀνάλυση τοῦ χρήματος στόν προσδιορισμό τῆς μορφῆς τῆς ἀνταλλαγῆς (ἄξια), στό τετράδιο I· τό τετράδιο II τονίζει τή μετάβαση χρῆμα — κεφάλαιο (χρηματικό κεφάλαιο): ἀπό τήν ύπεραξία στό κοινωνικό κεφάλαιο είναι τό ἀντικείμενο τοῦ τετραδίου III, ἐνώ τό τετράδιο IV ἀσχολεῖται μέ τήν ύπεραξία καί τό κέρδος, τό σημαντικότερο μέρος τοῦ δόποιου ἀφιερώνεται στήν κρίσιμη διαδικασία τοῦ κεφαλαίου κυκλοφορίας: στό τετράδιο V, ὕστερα ἀπό μιά πολύ ἐκτενή παρένθεση γιά τούς *Προκαπιταλιστικούς οἰκονομικούς σχηματισμούς*, ἡ ἀνάλυση ἐπιστρέφει στό πρόβλημα διαδικασία κυκλοφορίας καί ὅροι τής ἀναπαραγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου· τό δό τετράδιο θέτει ἡδη δαφνώς τό θέμα τοῦ κεφαλαίου ώς συλλογικῆς δύναμης καί τό θέμα τοῦ συλλογικοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἔργατη — κεφαλαιοκράτη· στό 7ο τετράδιο ἡ κρίση τοῦ νόμου τῆς ἄξιας καί τῶν μετασχηματισμῶν τῆς (τό θέμα τοῦ κέρδους καί πάλι) μᾶς ἐπιτρέπει τόν ἀκριβέστερο καθορισμό γιά τήν κρίση τῶν ἀντικειμενικῶν καί ύποκειμενικῶν συνθηκῶν τῆς παραγωγῆς τοῦ κεφαλαίου. Είναι ἐπομένως φανερό ὅτι ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος τά *Grundisse* χαρακτηρίζονται ἀπό μιά πρόσοδο τῆς θεωρίας, μιά κίνηση δύο καί ποιό ἐπιτακτική πού μᾶς ἐπιτρέπει νά προσδιορίσουμε αὐτή τή θεμελιακή στιγμή πού ἀντιπροσωπεύει δ ἀνταγωνισμός συλλογικός ἔργατης — συλλογικό κεφάλαιο καί ή δόποια παρουσιάζεται ύπό τή μορφή κρίσης. Τά δύο

βασικά θεωρητικά άποσπάσματα είναι τά έξης: στό πρώτο μέρος τῶν *Grundrisse* δορισμός τοῦ νόμου τῆς ἀξίας μέ τή μορφή τῆς ὑπεραξίας, πού σημαίνει ἡ πρώτη δλοκληρωμένη διατύπωση τοῦ νόμου τῆς ὑπεραξίας, καὶ στό δεύτερο μέρος ἡ προβολή τῆς θεωρίας τῆς ἐκμετάλλευσης (νόμος τῆς ὑπεραξίας) στό ἐσωτερικό τῶν μηχανισμῶν τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ κεφαλαίου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ μετατροπή τοῦ νόμου τῆς ἐκμετάλλευσης σὲ νόμο τῆς κρίσης καὶ τῆς ταξικῆς πάλης γιά τὸν κομμουνισμό.

Καὶ μόνο ὅσα ἀναφέραμε ὡς ἐδῶ ἀρκοῦν γιά νά δείξουν τὴν ἐξαιρετική σημασία τῶν *Grundrisse*. Ἡ σημασία τους πάντως ὑπογραμμίζεται καὶ ἀπό τὸ γεγονός ὃτι στά *Grundrisse* μπορεῖ κανεὶς νά διαβάσει τὸ προσχέδιο τῆς μεταγενέστερης ἀνάπτυξης τοῦ ἔργου τοῦ Μάρκ, τὸ προσχέδιο τοῦ *Κεφαλαίου*. Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά ἀναφέρουμε ὃτι δο Ροσντόλσκι ἔχει συντάξει πλήρη κατάλογο τῶν προσχεδίων τοῦ Μάρκ καὶ τὸ σχῆμα τῶν πιο σημαντικῶν τροποποιήσεων πού ἐπήλθαν μεταξύ τῶν *Grundrisse*, πού δο Ροσντόλσκι δομάζει «ἀρχική δομή» καὶ τοῦ *Κεφαλαίου* «τροποποιημένη δομή».

Ἐδῶ τίθεται τό ἐρώτημα κατά πόσο ἡ φιλολογική αὐτή προσέγγιση εὐσταθεῖ. Προσωπικά διατηρῶ δορισμένες ἐπιψυλάξεις. Πρός τό παρόν, τίς ἀναφέρω ἀπλῶς στή συνέχεια τῆς ἀνάλυσης θά δοῦμε πού μποροῦν νά δδηγήσουν. «Ἄς ἀναφέρουμε ἀπλῶς ἐδῶ μιά πρώτη ἐπιψυλάξη, φιλολογικῆς τάξης: ἀναρωτιέματα κατά πόσο είναι θεμιτό νά θεωρεῖται τό δλοκληρωμένο ἔργο τοῦ Μάρκ, καὶ συγκεκριμένα τό *Κεφαλαίο*, ὡς τό βιβλίο πού συνοψίζει καὶ κατά κάποιον τρόπο ἐξαντλεῖ δλόκληρη τή μαρξική ἔρευνα. Ἡ γένεση τοῦ *Κεφαλαίου*, δπως μάς τήν ἐξιστοροῦν οἱ διάσημοι καὶ πολύ σοφοί μας σύντροφοι ἀναιρεῖται, κατά τή γνώμη μου, ἀπό τό ὅτι προϋποθέτει πώς τό κεφαλαίο ἀποτελεῖ τό ὑψιστο σημεῖο στήν ἀνάλυση τοῦ Μάρκ.

Ἀρκεῖ, γιά παράδειγμα, νά δεῖ κανεὶς τήν ἐρμηνεία πού δίνει δο Ροσντόλσκι σχετικά μέ τήν «παραίτηση» τοῦ Μάρκ ἀπό ἔνα βιβλίο ἀφιερωμένο στή μισθωτή ἐργασία. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία δτό τό βιβλίο αὐτό πού ἀναγγέλλεται στά *Grundrisse* δέν ὑφίσταται, καὶ ἔνα μέρος ἀπό τό ὑλικό πού συγκεντρώθηκε γιά τό σκοπό αὐτό ἐνσωματώθηκε τελικά στό πρότο βιβλίο τοῦ *Κεφαλαίου*. Είναι δμως αὐτό ἀρκετό γιά νά ὑποστηρίξει κανεὶς ὃτι δο Μάρκ «παραιτήθηκε»;

«Ἄν σ' αὐτή τήν πρώτη, φιλολογικῆς τάξης, ἐπιψυλάξη προστεθοῦν καὶ δορισμένες ἄλλες πιο ούσιαστικές, τό δλο θέμα περιπλέκεται κάπως περισσότερο. Ὁ μισθός, δπως ἐμφανίζεται στό πρότο βιβλίο τοῦ *Κεφαλαίου*, ἀπό τή μιά μεριά ἀποτελεῖ μιά διάσταση τοῦ κεφαλαίου καὶ ἀπό τήν ἄλλη παίζει τό ρόλο τῆς κινητήριας δύναμης στήν κεφαλαιοκρατική διαδικασία τῆς παραγωγῆς - ἀναπαραγωγῆς. Οἱ σελίδες γιά τή μείωση τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας ἔχουν θεμελιακή σημασία γιά τό ζήτημα αὐτό, γιά τρεῖς τουλάχιστον λόγους: γιά τή διαλεκτική μεταξύ ἀναγκαίας ἐργασίας καὶ ὑπερεργασίας, γιά τή μεταρρυθμιστική λειτουργία τοῦ μισθοῦ καὶ γιά τήν δμεση παρεμβολή τοῦ Κράτους στό διακανονισμό τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας. Οἱ τρεῖς αὐτές προοπτικές, δπως τίς συναντάμε στά *Grundrisse*, καθορίζουν, σ' ἔνα μεταγενέστερο ἀπόσπασμα, μιά ἔννοια τοῦ μισθοῦ, δ ἀνταγωνιστικός χαρακτήρας τοῦ δποίου ἀντανακλᾶται στήν ίδια τήν ἔννοια τῆς ἐργατικῆς τάξης — πού στά *Grundrisse* ἐμφανίζεται ὡς ἔννοια κρί-

σης καὶ καταστροφῆς γιά τό κεφαλαίο, παράλληλα μέ τή στενή ἀναφορά της πρός τόν κομμουνισμό. Αὐτό τό βιβλίο γιά τό μισθό, τό δποίο τυπικά προβλέπεται στό σχέδιο τῶν *Grundrisse*, αὐτή τήν ἔννοια τοῦ μισθοῦ πού στά *Grundrisse* συγγενεύει μέ τήν ἔννοια τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τής ἐπαναστατικῆς ὑποκειμενικότητας, μπορεῖ πράγματι νά τά βρεῖ κανεὶς στό πρότο βιβλίο τοῦ *Κεφαλαίου*; Θά πρέπει νά ἀπαντήσουμε στό ἐρώτημα αὐτό. «Ἄς ποῦμε εύθυς ἐξαρχῆς ὃτι δο πορεία πού ἀκολούθησαν οἱ πιο ἐπιφανεῖς ἐρμηνευτές δέν μάς βρίσκει σύμφωνους. Γιά ποιο λόγο θά πρέπει νά ἀποκλειστεῖ τό ἐνδεχόμενο, δπως ἀκριβῶς τό προβλέπουν τά προκαταρκτικά σχεδιάσματα, τό *Κεφαλαίο* νά μήν ἀποτελεῖ παρά ἔνα μέρος καὶ μάλιστα δχι τό πιο σημαντικό μέσα στό σύνολο τῆς μαρξικῆς θεματικῆς; «Ἔνα μέρος τό δποίο ὑπερεκτιμήθηκε γιά τό λόγο ὃτι είναι τό μόνο δλοκληρωμένο, πράγμα τό δποίο ἐπέτρεψε νά δροθετηθεῖ καὶ ἐπομένως νά ἀναχθεῖ, γιά λόγους ήικτα ανδιοτελεῖς, στό πλαίσιο ἐνός ἐρμηνευτικοῦ πεδίου ριζικά ὑσυμβίβαστου πρός τό πνεῦμα τοῦ συνυοικοῦ ἔργου τοῦ Μάρκ.

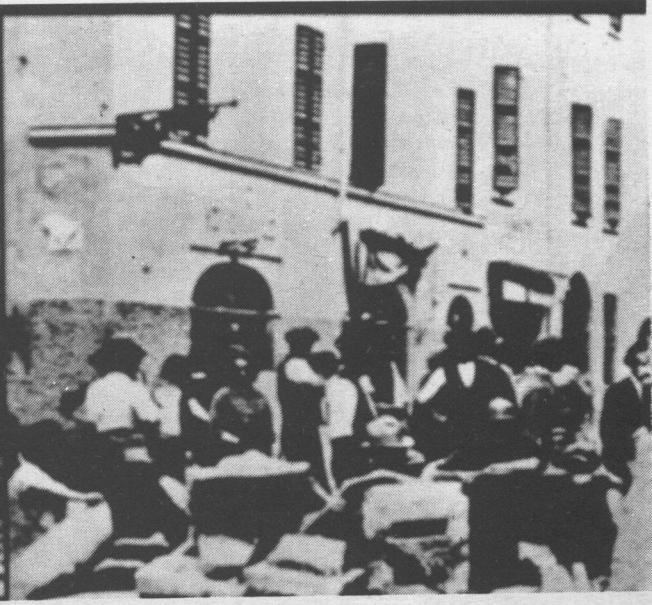
Ο Κάουστσκι, πού είχε στά χέρια του τά χειρόγραφα τοῦ Μάρκ, δημοσίευσε (μέ σοβαρότατα λάθη) τό *Einleitung* στά 1903, ἀλλά ἀπέφυγε νά δημοσιεύσει τά ὑπόλοιπα *Grundrisse*, πράγμα καθόλου τυχαίο, δπως ἀποδεικνύεται ἀπό τίς μετέπειτα περιπέτειες τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Γεγονός παραμένει ὃτι τά *Grundrisse* δέν είναι κείμενο πού μπορεῖ νά χρησμοποιήσει μόνο δποίος θέλει νά μελετήσει φιλολογικά τή συγκρότηση τοῦ *Κεφαλαίου* ἀποτελοῦν ἔνα κείμενο πολιτικό πού συνδυάζει τήν ἐκτίμηση τῶν ἐπαναστατικῶν δυνατοτήτων πού ἐμπεριέχει ἡ «ἐπικείμενη κρίση» μέ τή θεωρητική βούληση νά συνδυαστεῖ σιωστά νά κομμουνιστική δράση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπέναντι στήν κρίση αὐτή. Τά *Grundrisse* ἀντιπροσωπεύουν τή θεωρία τῆς δυναμικῆς πού δο σχέση αὐτή περικλείει. Διαβάζοντας λοιπόν τά *Grundrisse* θά πρέπει νά ἐντοπίζει κανεὶς δχι μόνο καὶ δχι τόσο τήν δμοιγένειά τους δσο τή διαφορά τους πρός ἄλλα κείμενα τοῦ Μάρκ, καὶ συγκεκριμένα τό *Κεφαλαίο*. Ἀντίστροφα, δέν ἀποκλείεται τό *Κεφαλαίο* νά μήν ἀποτελεῖ παρά ἔνα μέρος τῆς ἀνάλυσης τοῦ Μάρκ. Λιγότερο ἡ περισσότερο σημαντικό ἀλλά πάντως βεβαρημένο ἀπό τήν κατηγορική παρουσίασή του πού συχνά περιορίζει ἡ ἀλλοιώνει τή δραστικότητά του. Οἱ Ιταλοί σύντροφοι ἀναγνωρίζουν ὃτι «ἡ γοητεία τῆς μεθόδου» στό *Κεφαλαίο* ύστερει καὶ καταλήγουν στό συμπέρασμα «έμπλοκη τῆς ἔρευνας». «Ἡ ἀντικειμενοποίηση τῶν κατηγοριῶν στό *Κεφαλαίο* ἀναστέλλει τή δράση τῆς ἐπαναστατικῆς ύποκειμενικότητας. Ἐνδέχεται — δπως θά δοῦμε παρακάτω — τά *Grundrisse* νά ἀποτελοῦν κείμενο ἀφιερωμένο στήν ἐπαναστατική ύποκειμενικότητα. Ἐνδέχεται νά ἀποκαθιστοῦν αὐτό πού δο μαρξιστική παράδοση πάρα πολλές φορές διέκοψε, τήν ἐνότητα δηλαδή τής συγκρότησης καὶ τοῦ στρατηγικοῦ σχεδίου τῆς ἐργατικῆς ύποκειμενικότητας. Ἐνδέχεται νά ἐμφανίζουν τόν Μάρκ δλόκληρο, ἐκεὶ πού τά ἄλλα κείμενα τόν διαμελίζουν καὶ τόν καθορίζουν μονόπλευρα.

Ψιθυροί, φλυαρίες, ίδου δ τρόπος πού οἱ μελετητές προσέγγισαν τά *Grundrisse* σχετικόταν μέ τό ἐξαιρετικά πυκνό ύφος τους. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ή θέση τοῦ Βιγκόντσκι δτί μόνο μέ αὐτό τό ἔργο δο Μάρκ, ἀφοῦ πρώτα κατέκτησε στή δεκαετία τοῦ '40 τήν κλασική θεωρία τῆς ἀξίας καὶ στή δεκαετία τοῦ '50 τή θεωρία τοῦ διαλεκτικοῦ ύλισμού (τό *Einleitung* πού χρονολογεῖται τόν Αύγουστο - Σεπτέμβριο τοῦ 1847 θά πρέπει νά ἀν-

χθεῖ σ' αὐτή τήν περίοδο τῆς θεωρητικῆς ἔξελιξης τοῦ Μάρκ), πράγμα πού σημαίνει τελικά μόνο μέ τά καθαυτό *Grundrisse*, τά τετράδια δηλαδή τοῦ 'Οκτωβρίου - 'Ιουνίου 57-58, δέ Μάρκ ἔφτασε στή θεωρία τῆς ὑπεραξίας, αὐτή λοιπόν ήδετο ἀποτελεῖ ἔνα ἀποφασιστικό βῆμα πρός τά ἐμπρός. 'Ο Ροστόλσκι γιά παράδειγμα δέν τό βλέπει αὐτό. Γιά κείνον τά *Grundrisse* ἀποτελοῦν ἀπλῶς μιά πάρα πολύ σημαντική φάση — σέ σχέση μέ τό *Κεφάλαιο* — μιᾶς ἀδιάκοπης ἔξελιξης στή σκέψη τοῦ Μάρκ (γύρω στά 1848 ή θεωρία τῆς ὑπεραξίας — ἀκρογωνιασίος λίθος τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας τοῦ Μάρκ — είχε ηδη διαμορφωθεί στίς γενικές της γραμμές καί χρειαζόταν μόνο νά ἀγαπτυχθοῦν τά ἐπιμέρους στοιχεία της σύμφωνα μέ μιά διαδικασία που μποροῦμε νά παρακολουθήσουμε στίς λεπτομέρειες της στό *Rohentwurf*, πρώτη φάση μιᾶς ἔξελιξης πού ἐπιτελέστηκε μέ προσαρμογές, διορθώσεις καί διαδοχικές εύθυγραμμίσεις. Κι αὐτή δυμώς ή θεωρητική πρόοδος τοῦ Βιγκόντσκι — γιατί τό νά συλλάβει κανέις τίς τομές καί τά ἀλματα στή σκέψη τοῦ Μάρκ ἀποτελεῖ ἐμβάθυνση στό θεωρητικό στοιχεῖο τῆς σκέψης του — δέν φτάνει σέ σημαντικά ἀποτελέσματα δέκι μόνο γιατί δι Βιγκόντσκι δέν προχωρεῖ πέρα ἀπό τήν ἀνακάλυψη τῆς ὑπεραξίας ἀλλά καί γιατί δέν συλλαμβάνει πλήρως τή σημασία τῆς ἀνακάλυψής του. Τό γεγονός δτι δι Μάρκ ἀνέπτυξε τή θεωρία τῆς ἀξίας ώς θεωρία τῆς ὑπεραξίας, δτι ἀναγνώρισε πώς ή ίστορική μορφή τῆς ἀξίας είναι ή ὑπεραξία, σήμαινε «ἔνα σχέδιο ἄμεσα ἐπαναστατικό»,⁷ σήμαινε δτι βρῆκε τό μοχλό μιᾶς θεωρίας ἀνταγωνιστικῆς πρός τό κεφάλαιο, μιᾶς θεωρίας κοινωνικῆς ἐκμετάλλευσης, προκειμένου νά προωθήσει τήν ταξική συγκρότηση ώς ὑποκειμενικότητα τῆς πάλης. 'Η θεωρία τῆς ὑπεραξίας — δπως πολύ καλά ἔχει ἀποδείξει δι Isaac Roubine — καθίσταται ἔτσι τό δυναμικό κέντρο, ή δυναμική σύνθεση τῆς σκέψης τοῦ Μάρκ, τό σημείο δπου συγκλίνουν ή ἀντικειμενική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου καί ή ὑποκειμενική ἀνάλυση τῆς ἐργατικῆς τάξης, δπου τό ταξικό μίσος περιβάλλεται τό ἔνδυμα τῆς ἐπιστήμης. Καί παραπέρα, δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά τή σημασία τῆς ἀνακάλυψης τοῦ νόμου τῆς ἐκμετάλλευσης. Χρειάζεται νά δει κανείς δλη τή σημασία, νά παρακολουθήσει τά

ἀποτελέσματα καί τίς συνέπειες σέ δλη τους τήν ἔκταση. Αὐτό σημαίνει δτι θά πρέπει νά περάσει κανείς ἀπό τήν ἀνακάλυψη τῆς ὑπεραξίας καί τής θεωρητικῆς της τελειοποίησης στήν ἀνάλυση τῆς σχέσης παραγωγή-ἀναπαραγωγή, κυκλοφορία-κρίση, κοινωνικό κεφάλαιο-ἐργατική ὑποκειμενικότητα, καί πάλι ἀνάπτυξη-κρίση-κομμουνισμός: τό θέμα είναι νά δει κανείς πώς τό σύνολο αὐτῆς τής διαδικασίας ρυθμίζεται σταθερά ἀπό τό βασικό ἀνταγωνισμό καί φέρει τή σφραγίδα τῆς ἐκμετάλλευσης, σέ τρόπο δστε ή δυναμική ἐνότητα τῆς διαδικασίας τῆς ὑπεραξίας κατά κανέναν τρόπο νά μήν ἀναρεῖ τό διαχωρισμό τῶν ὑποκειμένων (μισθωτή ἐργασία καί κεφάλαιο) ἀλλά ἀντίθετα νά ὠθεῖ συνεχῶς κάθε διαμεσολάβηση (μορφή τῆς ἀξίας, χρῆμα, μορφή τῆς ἐργασίας, τής ἀνταλλαγῆς, κτλ.) δσ τό τελικό σημείο τῆς ἀντίφασης καί τής ἀναίρεσης. Κρίση καί ταξική πάλη διαρθρώνονται τόσο σφιχτά πού μόλις ή πρώτη προσλάβει, στό ἐσωτερικό αὐτῆς τῆς ἀνταγωνιστικῆς διαλεκτικῆς, τή μορφή τῆς καταστροφῆς, ή ἀλλη πάίρνει τή μορφή τοῦ κομμουνισμού, ἀληθινού καί φυσικού πόλο μιᾶς ἀδιάλλακτης θέλησης, πού είναι ἀναγκαία προκειμένου νά κατασταλεῖ δι ἔχθρος. 'Ο ίστορικός υλισμός — ή είδική ἀνάλυση τῆς ταξικῆς σύνθεσης — ἀνευρίσκεται ἐκ νέου ἐδῶ, στό ἐσωτερικό μιᾶς ἀφαίρεσης πού ἀναφέρεται στήν κριτική τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καί οι νόμοι τῆς πρώτης διαμεσολαβοῦνται κατά ἔναν τρόπο ἀπό τή συγκεκριμένη ἀνάλυση τῆς ἀλλης. 'Υπάρχει χώρος γιά μιά δποιαδήποτε ἀμφιλογία, ἀπό αὐτές πού προκάλεσε δι έρμηνεια τοῦ *Κεφαλαίου*; Προσωπικά δέν τό πιστεύω, γιατί ἐδῶ δέν ὑφίσταται ούτε κατά διάνοια ή δυνατότητα νά συνθλιβεῖ δ δυναμισμός τῆς διαδικασίας παρέχοντάς του ὑπόσταση, ἀκινητοποιώντας τον ὑπό τή μορφή μιᾶς δλότητας μέ δικούς της νόμους ἀνάπτυξης, στό μέτρο πού ή ίδια διαδικασία δίνει τή δυνατότητα κυριαρχίας ἀνατροπῆς καί οικειοποίησης. 'Εδῶ δέν κυριαρχεῖ καί δέν ἀνατρέπει παρά δποιος μετέχει ἀνταγωνιστικά. 'Εξω ἀπό τόν ἀνταγωνισμό, δχι μόνο δέν ὑπάρχει κίνημα, ἀλλά καί οι ίδιες οι κατηγορίες παύουν νά ισχύουν.

'Η πρωτοτυπία καί ή δροσιά τῶν *Grundisse* συνίστανται ἐξ δλοκλήρου σ' αὐτό τόν πλήρως ἀνοιχτό

χαρακτήρα τους. Ό μή συμπερασματικός χαρακτήρας ύπό τόν όποιο κατά παράδοξο τρόπο έμφανίζεται ή έπιστημη, άπορρέει άναγκαστικά άπό τόν ύποκειμενικό προσδιορισμό πού έμπεριχει.

Πρός τι λοιπόν αὐτή ή δειλία στήν άναγνωση ή στήν έρμηνεία τῶν *Grundrisse*; Από τήν ύπεραξία στήν ἀρθρωση κοινωνικό κεφάλαιο - κρίση - ύποκειμενικότητα - κομμουνισμός, καί ἐπομένως στή λειτουργία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ στήν ἀναπαραγωγή τῆς σχέσης κεφάλαιο, αὐτός δ μίτος τῆς θέλησης - δυνατότητας τῆς ἐπανάστασης. Τά *Grundrisse* ἀποτελοῦν ώς ἐκ τούτου τήν ύποκειμενική προσέγγιση (ἐπερχόμενη κρίση) μᾶς ἀνάλυσης τῆς ἐπαναστατικῆς ύποκειμενικότητας στή διαδικασία τοῦ κεφαλαίου. 'Αντιπροσωπεύουν τό ύψιστο σημεῖο τόσο τῆς ἀνάλυσης δοῦ καί τῆς ἐπαναστατικῆς φαντασίας - θέλησης τοῦ Μάρκ. "Ολοι οἱ σχηματικοὶ δυῖσμοι γιά τούς δοπίους φλυαροῦμε ἀκατάπαυστα (θεωρητική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου *versus* πολιτική ἀνάλυση, διαλεκτική *versus* ψιλισμός, ἀντικειμενικότητα καί ύποκειμενικότητα) καταλύνονται καί διαλύνονται μέσα στήν πραγματικότητα τοῦ δυῖσμοῦ πού συνιστᾶ, ύπό μορφή ἀνταγωνισμοῦ, ή κεφαλαιοκρατική διαδικασία.

Φυσικά, δλα αὐτά θά ἀποδειχθοῦν παρακάτω. Μοῦ φαίνεται ώστόσο σωστό νά διατυπώσω εύθυνης ἔξαρχης τίς θέσεις μου καί γιά τό λόγο δι τῆς τώρα τά *Grundrisse* ἀντιμετωπίστηκαν ἀπλουστευτικά ή ύπηρξαν ἀντικείμενο διφορούμενων ἐκτιμήσεων ή λογοκοπίας.

"Εως ἐδῶ, προκειμένου νά σηματοδοτήσω τήν ἀνάγνωση πού θά ἐπιχειρήσω, ύπογράμμισα κυρίως τά σημεῖα τῆς ρήξης. Θέλω τώρα νά διευκρινίσω δρισμένα ἀλλα σημεία πού μοῦ φαίνονται ίδιαίτερα σημαντικά καί γύρω ἀπό τά δοπία θά στραφεῖ κατά κύριο λόγο ή ἀνάλυσή μου.

1) Ἀπό τή μορφή τοῦ χρήματος στή μορφή τῆς ἀξίας. Γιά τόν Μάρκ τῶν *Grundrisse* η σχέση αὐτή είναι θεμελιώδης: μόνο ή ἀνάλυση τοῦ χρήματος μᾶς ἐπιτρέπει νά προσεγγίσουμε τή μορφή τῆς ἀξίας. 'Από τήν ἀποψη αὐτή, δπως θά δοῦμε παρακάτω, η πραγματικότητα τῆς μύθευσης έμφανίζεται ἐδῶ κατά τρόπο πιο χειροπιαστό ἀπό δ, τι σέ ἀλλα χωρία τοῦ Μάρκ δου ώς ἀναφορά χρησιμεύει ή μορφή έμπορευμα.

'Αντίθετα, ή ἀξία χρήσης, δταν ἀντιπαρατίθεται πρός μιά μορφή ἀξίας πού έχει καθοριστεῖ μέ βάση τό χρῆμα, ξαναποκτᾶ σημασία καί ένα εύρυ πεδίο ἀνάπτυξης.

"Ετσι, ή ἀμφισβήτηση τῶν *Grundrisse* μέ βάση τό σχῆμα: «II. Τό χρῆμα» — πού φαίνεται νά παραπέμπει σέ κάποιο «I. Ή ἀξία» (τό δοπίο δέν γράφτηκε ποτέ, βλέπουμε ἀπλῶς μιάν ἀρχή του στό τετράδιο VII⁸ μέ τόν τίτλο: 'Η ἀξία') — δέν είναι τυχαία. Θά πρέπει νά ἐκτιμηθοῦν δλες οι συνέπειες: έχω τήν ἐντύπωση δι τό δηγει ἀφενός σέ μιά ριζοσπαστική κριτική τοῦ χρήματος καί ἀπό μιάν ἄλλη μεριά σέ ἔναν δρισμό τῆς ἀξίας μέ δρους μιᾶς ἀπροκάλυπτης μύθευσης.

2) Ο προσδιορισμός τῆς ἐργασίας. Στά *Grundrisse* ή ἐργασία έμφανίζεται ώς ἐργασία ἀπολύτως ἀφηρημένη. Δέν μποροῦμε νά τήν καταλάβουμε καί νά τήν ἐνσωματώσουμε στή θεωρία παρά μονάχα σ' αὐτό τό ἐπίπεδο. 'Η ἐργασία καθίσταται ἀφηρημένη στό βαθμό πού δέν γίνεται ἀντιληπτή κατά τρόπο ἀμεσο παρά στό ἐπίπεδο τῶν κοινωνικῶν παραγωγικῶν σχέσεων. 'Ως ἐκ τούτου δέν μποροῦμε νά προσδιορίσουμε τήν ἐργασία παρά πάνω στή βάση τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων καί τῆς κεφαλαιοκρατικῆς δομῆς τῆς παραγωγῆς. Στόν Μάρκ ή μόνη ἔννοια τῆς ἐργασίας πού ἀπαντάται είναι ή μισθωτή ἐργασία, ή κοινωνικά ἀπαραίτητη ἐργασία γιά τήν ἀναπαραγωγή τοῦ κεφαλαίου· ώς ἐκ τούτου δέν συναντάται καθόλου ή ἔννοια μιᾶς ἐργασίας ίκανής νά ἔξιψωσει, νά ἀπελευθερώσει, νά τελειοποιήσει: ὑπάρχει μόνο ή ἔννοια καί ή πραγματικότητα μιᾶς ἐργασίας πού πρέπει νά καταργηθεῖ.

3) "Οπως σωστά τό ύπογραμμίζει η Christina Pennavaja (στήν παρουσίαση τοῦ Βιγκόντσκι, ή ἀνάλυση δηγειται σ' ἔνα ἐπίπεδο δπού ή φύση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ είναι τέτοια πού σέ καμία περίπτωση δέν μποροῦμε νά ἐκλάβουμε τή θεωρία τῆς ἀξίας ώς θεωρία κλειστή, οὔτε νά στηρίξουμε πάνω τής κάποια θεωρία τῆς ἀναπαραγωγῆς καί τῆς κυκλοφορίας πού νά βρίσκονται σέ συνθήκες ισορροπίας. «Στά *Grundrisse*, ο μαρξισμός παρουσιάζεται ώς θεωρία ἀντι-οἰκονομική, η κριτική κατά κανέναν τρόπο δέν περιορίζεται στήν πολιτική οἰκονομία — ἀντίθετα ή ίδια ή ἐπιστήμη είναι μιά κίνηση ἀνταγωνιστική». 'Ολόκληρη ή λεγόμενη

σοσιαλιστική οίκονομία άμφισβητεῖται ριζικά άπό τήν έκτιμηση αὐτή τοῦ νόμου τῆς ἀξίας. Ο μαρξισμός εἶναι ἐντελῶς ἀσχετος μὲ τή σοσιαλιστική οίκονομία, οὐτοπική ή ὑπαρκτή.

4) Τό «σύστημα», σύστημα ἀνοιχτό καὶ δυναμικό, καθορίζεται ἀπό τό πρόβλημα τῆς σχέσης κρίση - ἀνάδυση τῆς ἐπαναστατικῆς ὑποκειμενικότητας. Ή σχέση αὐτή εἶναι τόσο σημαντική πού ὁ μαρξισμός θά μποροῦσε νά δονομαστεῖ: ή ἐπιστήμη τῆς κρίσης καὶ τῆς ἀνατροπῆς. Τό νά θεωροῦμε τήν κρίση ὡς ἀσθένεια πού χρειάζεται θεραπεία καὶ ίαση δέν ἰσοδυναμεῖ μόνο μέ προδοσία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἀλλά πάνω ἀπό δλα ἀποτελεῖ μιά φλυαρία ἐντελῶς ἀσχετη μέ τίς κατηγορίες τοῦ Μάρξ. Τό νά προσπαθοῦμε νά περιστείλουμε τήν ὑποκειμενικότητα στήν ἐκμετάλλευση, σημαίνει δτι παρακάμπτουμε τόν ἰδιο τόν δρισμό τῆς ὑποκειμενικότητας πού στόν Μάρξ ἔμφανίζεται ως ἀνατροπή καὶ μετάβαση.

Τά *Grundrisse* ἀπό τήν ἀποψη αὐτή εἶναι τό σημαντικότερο, ἄν καὶ ὅχι τό μοναδικό, κείμενο τοῦ Μάρξ γιά τή μετάβαση. Καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον πού οὔτε ἔνας ἀπό τούς χιλιάδες λόγους πού ἀκούμε γιά τή μετάβαση δέν τό παίρνει ὑπόψη του.

5) Ό δρισμός τοῦ Μάρξ γιά τόν κομμουνισμό, πού βρίσκουμε στά *Grundrisse*, προσλαμβάνει μιάν ἔξαιρετικά ριζοσπαστική μορφή πού προχωρεῖ πολύ πέρα ἀπό τά χαρακτηριστικά πού τόν δρίζουν συνήθως. Ιδιαίτερα ή συνάρθρωση κομμουνισμός/ταξική σύνθεση παιίζει βασικό ρόλο. Υπάρχει ἐδώ μιά ἀντίληψη τῆς ἔξουσίας ἐντελῶς ἀσχετη πρός τίς ἀντιλήψεις τῆς παραδοσιακῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ μαρξισμοῦ. Σύνθεση τάξης - ἔξουσίας, σύνθεση τάξης - μετάβασης, οι σχέσεις αὐτές ἀρθρώνονται πάνω στήν ὑλικότητα τῆς συμπεριφορᾶς, τῶν ἀναγκῶν, τῆς δομῆς, τῆς αὐτοαξιοποίησης.

Τό θέμα τῆς ἔξουσίας στόν μαρξισμό πρέπει νά ὑποβληθεῖ σέ κριτικό ἔλεγχο, προκειμένου δέ νά στηθεῖ σέ νέες βάσεις εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο νά διερευνθοῦν οι ἀρθρώσεις αὐτοῦ τοῦ εἰδους. Πρόκειται γιά πρόβλημα τή σημασία τοῦ ὅποιου δέν μποροῦμε πλέον νά ὑποτιμᾶμε.

6) Τό τελευταῖο σημεῖο σχετίζεται μέ τή δυναμική τῶν ἐννοιῶν πού στά *Grundrisse* προσδιορίζουν τήν ἐργατική τάξη. Ἐχουμε ἡδη ἀρχίσει νά διακρίνουμε μερικές ἀπό τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις πού ἀπορρέουν ἀπό τό δότι τό βιβλίο γιά τή μισθωτή ἐργασία (ἢ γιά τό μισθό) δέν γράφτηκε ποτέ καὶ δτι δρισμένα ἀπό τά σημαντικά του στοιχεῖα ἔχουν συμπτυχθεῖ στήν ἀντικειμενική ἔκθεση τοῦ Πρώτου Βιβλίου τοῦ *Κεφαλαίου*. Αὐτό δέν σημαίνει ώστόσο δτι βρήκαμε καὶ τή λύση τοῦ προβλήματος. Θά πρέπει τώρα παρακολουθώντας τά κείμενα νά προσπαθήσουμε νά ἀποκαταστήσουμε τίς σχέσεις πού συνδέουν ἐννοιολογικά τόν κριτικό δρισμό τοῦ μισθοῦ μέ τόν ἐπαναστατικό δρισμό τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τῆς κομμουνιστικῆς ὑποκειμενικότητας. Πρέπει δηλαδή νά συλλάβουμε τουλάχιστον τό σχέδιο τοῦ βιβλίου πού είχε προβλέψει δ Μάρξ γιά τό μισθό, προσπαθώντας νά ἀντιληφθοῦμε τίς κυριότερες ἀρθρώσεις του.

Αὐτά εἶναι δρισμένα ἀπό τά θεμελιώδη προβλήματα πού θά ἔχουμε ὑπόψη μας ἐπιχειρώντας τήν ἀνάγνωση καὶ τόν προσδιορισμό τῶν δύο μεγάλων στιγμῶν τῆς ἀνάλυσης τῶν *Grundrisse* (ὑπεραξία καὶ πραγμάτωση).

Η ἔξαιρετική σημασία τῶν *Grundrisse* στή διαμόρφωση τῆς μαρξικῆς σκέψης ἀφορᾶ ἐπίσης καὶ τή μέθοδο. Μέ τό *Einleitung* καὶ τή δημιουργική ἐφαρμογή

της στό σχέδιο τῶν *Grundrisse*, δ Μάρξ ἐπιχειρεῖ στό ἐπίεδο τῆς μεθοδολογίας τή σύνθεση τῶν προηγούμενων τάσεων. Θά ἐπιστρέψουμε διά μακρῶν στό *Einleitung* καὶ δέν είναι ἐδῶ ή στιγμή τῆς διεξοδικῆς του ἀνάλυσης. "Ας ἀρκεστοῦμε γιά τήν ὥρα νά ποῦμε δτι τό τετράδιο M ἐπεξεργάζεται κατά τρόπο σαφή τή μέθοδο τῆς προσδιορισμένης ἀφαίρεσης καὶ τῆς τάσης, τή μέθοδο τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ, καὶ δτι ή ἔρευνα τῶν *Grundrisse* ἀποτελεῖ τήν πρώτη ἐφαρμογή πού ἐνοφθαλμίζει τήν ὑλιστική μέθοδο πάνω σέ μιάν ἐκλεπτυσμένη διαλεκτική πρακτική. Η σύνθεση τῶν δύο διαλεκτικῶν τάσεων είναι ἀνοιχτή πρός δλες τίς κατευθύνσεις.

Από τή μιά μεριά δ διαλεκτικός λογισμός ἐπεμβαίνει στή σχέση μεταξύ καθορισμοῦ καὶ τάσης, ὑποκειμενικοποιώντας τήν ἀφαίρεση, τήν λογικο-ευριστική διαμεσολάβηση, ἐπιβάλλοντάς της ἔναν ιστορικό προσδιορισμό καὶ μιάν ἀντίστοιχη ποιότητα.

"Από τήν ἀλλή πλευρά, ή ὑλιστική μέθοδος στό βαθμό ἀκριβῶς πού ὑποκειμενικοποιεῖται ἀπολύτως, ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀνοιχτή πρός τά ἐμπρός καὶ δημιουργική, πού σημαίνει δτι δέν μπορεῖ νά περιοριστεῖ σέ μιάν δποιαδήποτε διαλεκτική δλότητα ή λογική μονάδα. Ο προσδιορισμός ἀποτελεῖ πάντοτε τό θεμέλιο κάθε σημασίας, κάθε τάσης, κάθε κίνησης. "Οσον ἀφορᾶ τή μέθοδο, είναι ή δυναμική πνοή πού διατρέχει τό σύνολο τῆς ἔρευνας δρίζοντας διαρκῶς νέες βάσεις γιά νά τήν κάνει νά προχωρήσει. Κατ' αὐτή τήν ἔννοια θά μποροῦσε νά πει κανείς καὶ πάλι δτι τά *Grundrisse* είναι ἔργο ούσιαστικά ἀνοιχτό καὶ δτι αὐτό είναι τό κυριότερο χαρακτηριστικό τους, ἔστω κι ἀν ώς πρός τή μέθοδο, ή ὑπόθεση αὐτή χρειάζεται ἐκτενέστερη ἐπαλήθευση. Μποροῦμε ἀκόμη νά ἐπιμείνουμε καὶ στό γεγονός δτι ή φάση αὐτή ἀποτελεῖ γιά τόν Μάρξ μιά στιγμή πλήρους εύτυχίας, μιά στιγμή πού τοποθετεῖται στό μέσο τοῦ δρόμου καὶ πού δέν είναι οὔτε ἐκλεκτική οὔτε διαμεσολάβητική: πλούτος τῶν τάσεων δέν περιορίζεται σ' ἔναν ἀδιάφορο μέσο δρόμο, δπου οι κατηγορίες ισοπεδώνονται καὶ δπου ή φαντασία λιμνάζει.

Οι γενικές αὐτές ἀπόψεις, δσο σημαντικές καὶ ἀν είναι, δέν φαίνονται ώστόσο ἀρκετά συγκεκριμένες. Τό μόνο πού μποροῦν είναι νά ἀρχίσουν νά ύποδεικνύουν πῶς ἀναδύεται αὐτό πού ἀρέσκομαι νά δύναμιζω τό «πολλαπλό» σύμπαν τῆς μεθόδου τοῦ Μάρξ. Δέν μποροῦν ώστόσο νά προσαγάγουν παραδείγματα. Δέν μποροῦν νά δείξουν τόν τρόπο πού λειτουργεῖ τό ἐργαστήρι τοῦ Μάρξ. Στό "Υστερόγραφο (Post-scriptum) τῆς δεύτερης ἔκδοσης τοῦ I βιβλίου τοῦ *Κεφαλαίου* (πρβλ. ἐπίσης καὶ *Τό Κεφαλαίο II*), δ Μάρξ διακρίνει τήν *Forschung* καὶ τή *Darstellung*, τή στιγμή τῆς ἔρευνας ἀπό τή στιγμή τῆς ἐπιστημονικῆς ἔκθεσης: «Η διαδικασία τῆς ἔκθεσης πρέπει νά διακρίνεται τυπικά ἀπό τή διαδικασία τῆς ἀναζήτησης. "Εργο τής ἀναζήτησης είναι ή οίκειοποίηση τοῦ ὑλικοῦ σέ δλες τούς τίς λεπτομέρειες, ή ἀνάλυση τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς ἀνάπτυξης καὶ ή ἀνέύρεση τῆς ἐσωτερικῆς τους σχέσης. "Οταν δλοκληρωθεῖ αὐτό τό ἔργο, καὶ μόνο τότε, ή πραγματική κίνηση μπορεῖ νά ἐκτεθεῖ στό σύνολό της». Στά *Grundrisse* μπορεῖ κανείς νά παρακολουθήσει σέ δλες τίς φάσεις τή λογική διαδικασία πού συντελεῖται μεταξύ *Forschung* καὶ *Darstellung*. "Αν, τώρα, λάβει κανείς ύπόψη τούς τίς προηγούμενες ύποδειξεις, πολύ γρήγορα ἀντιλαμβάνεται δτι κατά κανένα τρόπο δέν πρόκειται γιά διαδικασία γραμμική καὶ κυρίως μονοσήμαντη. Τό διαλεκτικό σχῆμα ἔρευνα/ἔκθεση, ἀντιθέτα, είναι ἀνοιχτή ἀπό δλες τίς πλευρές: κάθε συμπέρασμα ύπο τή μορφή ἔκθεσης τῆς ἔρευνας ἀνοίγει πεδία

γιά μεταγενέστερη ξρευνα και ξκθεση. Και αύτό όχι μόνο ξαντλώντας κατά ξναν τρόπο δριζόντιο τά διαδοχικά πεδία της ξρευνας άλλα κυρίως μέ μιά ίστορική και δυναμική κίνηση δπου κάθε καθορισμός ξνός νέου ξποκειμένου άποκαλύπτει αύτομάτως ξναν νέο ξνταγωνισμό και διαμέσου αύτού ξνεργοποιει μιά διαδικασία άπο δπου ξναδύεται ο προσδιορισμός νέων ξποκειμένων. "Ετσι ή Darstellung άκολουθείται διαλεκτικά άπο μιά νέα Darstellung: ξχουμε έδω τή συστατική διαδικασία του ξυνόλου της πραγματικής κίνησης, ή δποία συλλαμβάνεται ξπιστημονικά και ξανεώνεται ξπιστημονικά. Δέν ξπάρχει ξπομένως καμία γραμμική ξυνέχεια άλλα μιά πολλαπλότητα άποψεων πού διαρκώς ξπιζητεῖται σε ξκάθε δεδομένη στιγμή του ξνταγωνισμού, σε ξκάθε άλλα της ξκθεσης, στόν ίδιο τό ρυθμό της ξρευνας σε διαρκή ξαναξήτηση νέων ξκθέσεων.

Κατ' αύτη τήν ξννοια, τά Grundrisse ξποτελούν άπο τήν ξποψη της μεθόδου (μιᾶς μεθόδου ή δποία κατά τρόπο ξλιστικό θεωρει πάντοτε ως θεμελιώδη τόν ίστορικό και συγκεκριμένο καθορισμό και ή δποία, κατά τρόπο διαλεκτικό, βρίσκει πάντοτε τή δυναμική και τή βάση κάθε καθορισμού στήν ίδια τήν κίνηση, δπου ο ίδιαζων ξνταγωνισμός συγκροτεῖται, διαλύεται και προτείνεται έκ νέου) τά ξποτελούν, λοιπόν, ξνα «πολλαπλό» σύμπαν. Κάθε ξποτέλεσμα της ξρευνας, στήν ξκθεση του, ξποπειράται νά χαρακτηρίσει τό ίδιον περιεχόμενο τού ξνταγωνισμού και τείνει νά τό δει ού πό τή μορφή του δυναμισμού πού τό χαρακτηρίζει· ξταν ού δυναμισμός αύτός ξνεργοποιεῖται, πραγματοποιεῖται μιά άλληνη διανοητική ξκρηξη. Παρακάτω θά ξχουμε τήν εύκαιρια νά δοῦμε τά πράγματα λιγότερο σχηματικά και νά φέρουμε δρισμένα παραδείγματα μεταξύ άλλων και γιά τόν τρόπο νά τοποθετούνται πάντα μπροστά ού δροι της συζήτησης, συγκροτώντας μιά νέα Darstellung — ξτσι πού ού προηγούμενος τρόπος ξκθεσης νά πρέπει ο ίδιος νά ξποβληθεί σε ξρευνα και νά ξποτελέσει μέ τή σειρά του τό ξλικό της νέας ξκθεσης.

Γιά νά περιοριστό ξδό στήν παρουσίαση τών ξποθέσεών μου, άρκοῦμαι νά ξναφέρω τή δύναμη αύτη της μεθόδου τών Grundrisse, τήν ίκανότητα νά συλλαμβάνουν μιάν ξννοια γιά νά τήν κάνουν νά ξκραγει, νά μεταθέτουν κάθε φορά τήν ξνάλυση στό άκαθόριστο πεδίο πού συγκρότησαν ξτσι ξντε νά τό ξπανταρποδιορίζουν και νά τό χαρακτηρίζουν. Και ούτω καθ' ξης.

Ο κριτικός η διδακτικός, ξπομένως, τρόπος μέ τόν ούποιο παρουσιάσαμε τή μεθόδο τών Grundrisse, τή μεθόδο δηλαδή του Μάρξ, δέν θά πρέπει νά ξποδοθεί σε λόγους μεθοδολογικού φετιχισμού. Στά Grundrisse διαβλέπει κανείς τό πάθος της ζλότητας άλλα μόνο ού πό τή μορφή άκολουθιών και άλμάτων, και ποτέ κατά τρόπο μονολιθικό· και τό κυριότερο, βρίσκει κανείς μιά δυναμική πού διαθέτει τήν πολλαπλότητα και τήν ποικιλία της ξποκειμενικότητας, πράγμα πού ξημαίνει ού διέν είναι σε κανένα σημείο κλειστή. Μερικές φορές, στήν πολεμική γιά τόν τυφλό ξντικεμενισμό μιᾶς δρισμένης μαρξιστικής παράδοσης, άπεδωσαν αύτη τήν κίνητικότητα της μεθόδου στό πολιτικό ίδιωμα τού μαρξισμού, προκειμένου νά ξπελευθερώσουν ξτσι τόν λεγόμενο «ρεαλισμό» άπο τήν τροχοπέδη ξνός ξλισμού πού ξχει ξκφυλιστει σε ξντετερμινισμό. Τό πρόβλημα δμως ξντει πολλαπλό σοβαρό και δέν λύνεται ξτσι. Έκείνο πού χρειάζεται είναι νά προσδιοριστει ή κίνητικότητα τού περιεχομένου πού μελέτησε ο Μάρξ, ο πλούτος τών ξποκειμενικών δρισμῶν πού ξκφράζει

και κάποτε κατακτά. Ή μέθοδος του Μάρξ είναι συστατική της ξπιστημονικής πραγματικότητας στό βαθμό πού ξποτελεί κατάλληλο ξργαλείο προκειμένου νά συλληφθεί τό πολυσχιδές και ο πολλαπλός δυναμισμός της πραγματικότητας. Ή μέθοδος του Μάρξ είναι συστατική στόν ίδιο βαθμό πού οι ταξικοί ξγώνες είναι συστατικοί ξκρηκτικών ξνταγωνισμῶν. Ή ξρευνα ως έκ τούτου ξφείλει νά βρει τή στιγμή της ξκθεσης της — ξπάρχει ξνα ποιοτικό άλμα στήν ξκθεση πού δέν ξντιστοιχει μόνο στό ξπλό γεγονός της δεδομένης σύνθεσης πού ξπιτελεῖται, άλλα μάλλον στό γεγονός ού αύτη η δεδομένη σύνθεση καθορίζει γιά τόν ξνταγωνισμό και τίς πιθανότητες/δυνατότητες ξκρηξής του, μιά νέα ξναβαθμίδα διάχυσης κι ξνα νέο πεδίο συγκρότησης. "Οταν θά μελετήσουμε τή μετάβαση άπο τή θεωρία της ξπεραξίας στή θεωρία της πραγματισμού, κατά κανέναν τρόπο δέν θά προσπαθήσουμε νά ξφαρμόσουμε τή μιά θεωρία στήν άλλη. Τό πρόβλημα θά είναι νά δει κανείς πώς η συγκρότηση του ξυνόλου της καπιταλιστικής ξξουσίας ξναπαράγει τή δυναμική της ξπεραξίας σ' ξνα κοινωνικό ξπίπεδο — ού πό νέες μορφές, τόσο άπο τήν ξποψη τού κεφαλαίου ούσο και άπο τήν ξποψη τής ξάξης.

"Οταν θά φτάσουμε νά μελετήσουμε τή συγκρότηση της παγκόσμιας ξγοράς και τίς μεταβολές τών σχέσεών της μέ τίς ξθνικές ξγορές, θά χρειαστει, και σ' αύτη τήν περίπτωση, νά ξποσαφηνίσουμε τήν ξρευνα (και ως ξρευνα και ως ξκθεση) πρός τήν κατεύθυνση νέων βαθμίδων γενίκευσης. Προσδιορισμένη ξφαίρεση, μεθόδος της τάσης, νέα ξκθεση και άποσαφήνιση τού πεδίου της ξρευνας: ού δυναμισμούς αύτός της μεθόδου ούριζει ξνα πολλαπλό σύμπαν μέσα στό ξποδο ούσος κινεῖται ξντιμετωπίζει πολλούς κινδύνους, καταλαβαίνει δύσκολα άλλα μπορει και νά ξνθουσιασθει τελικά.

"Ενα τελευταίο στοιχειο σχετικά μέ τίς ξρχικές μας ξποθέσεις γιά τήν μεθόδο τών Grundrisse: πρόκειται γιά τήν κρίση τού νόμου της ξξιας, δηλαδή γιά τό ξποκρύφωμα της μαρξικής ξρευνας. Υποτίθεται ούτι ξχουμε μπει σε μιά ξάση κρίσης τού νόμου της ξξιας. Ή μαρξιστική μας μεθόδος, ξλιστική και διαλεκτική, ξφείλει ού λογαριάσει τίς ξλλαγές πού ξχουμε μεσολαβήσει κι ξπομένων νά προσταρμοστει ξνάλογα. Δέν ξρκει νά θετει κανείς τό πρόβλημα· πρέπει νά διακινδύνεψει μιάν ξπάντηση. Αύτο είναι τό κεντρικό ξήτημα.

Μιά μικρή παρένθεση τώρα. Στίς μέρες μας, τό πρόβλημα της μεθόδολογίας τών ξνθρωπιστικών ξπιστημῶν πολλού συχνά ξνάγεται σε πρόβλημα πολλαπλότητας τών ξπιπέδων κοινωνικής αύτοβεβαιώσης, και δυναμισμού ξνασύνθεσης. Μεθόδολογική ξναισησία η δποία δρισμένες φορές ξντιπαρατίθεται πρός τή μεθόδολογία τού Μάρξ. Ή πιό ξπλή ξαφορά στή multiplicité des instances de recomposition, γιά τή μετατρεψιμότητα της μεθόδου ξνασύνθεσης, δηηγει στή διατύπωση: Πέρα άπο τόν Μάρξ. Πέρα ξμως άπο ποιόν Μάρξ; Αύτόν πού διδάσκουν τά σχολεῖα τού κόμματος; "Η ξντιθετα, αύτόν πού ξνακαλύπτουμε ξανά στήν πρακτικοθεωρητική στιγμή της ξκρηξής και προλεταριακής πάλης; "Αν ξαναδιαβάσει κανείς τά Grundrisse, ξχει ξντονο τό αισθήμα ούτι ξδω ξρισκόμαστε πραγματικά «πέρα άπο τόν Μάρξ», άλλα ξπίσης και πέρα άπο κάθε δυνατή μεθόδολογία τού πλουραλισμού και τής μετατρεψιμότητας. Τό πεδίο της ξρευνας καθορίζεται άπο τή συνεχή τάση μεταξύ της πολλαπλότητας τών πραγματικών ξπιπέδων και τού ξκρηκτικού δυσμού τού ξνταγωνισμού. Τό πεδίο πού προσδιδει τήν ξνότητά του σ' αύτό τό συστηματι-

κό (ή άντι-συστηματικό) πλαίσιο, είναι διάφορες συμβολές όχι ως βάση αυτής της διάλογης αλλά ως πηγή της διάλογης και πιο ισχυρής και πολλαπλής έπεκτασης του ίδιου του άνταγωνισμού. Στό μεθοδολογικό έπιπεδο, ή ταξική πάλη καθίσταται τόσο πιο άνταγωνιστική και καταστροφική δύναμη περισσότερο συνδυάζεται με την έλευθερία των υποκειμένων. 'Ο Μάρξ πέρα από τόν Μάρξ; Τά *Grundrisse* πέρα από τό *Κεφαλαίο*: "Ισως. "Ενα πράγμα είναι βέβαιο, διότι διαφέρει από την θεωρία της υπεραξίας απόκλειει κάθε επιστημονική απόπειρα να ξέχασθε δύο οιδηπότε συγκεντρωτισμός ή οιαδήποτε κυριαρχία από τη θεωρία της άξιας. 'Η θεωρία της υπεραξίας έκφυλιζε τόν άνταγωνισμό σε μιά μικροφυσική της έξουσίας. 'Η θεωρία της ταξικής συγκρότησης θέτει έκ νέου τό πρόβλημα της έξουσίας σε μιά προοπτική δύνη ή άνασύνθεση δέν στοχεύει πλέον στήν ένότητα αλλά στήν πολλαπλότητα των άναγκων, της έλευθερίας. 'Ο Μάρξ πέρα από τόν Μάρξ, αποτελεῖ και αυτό μιά σημαντική, άμεση και έπειγονα σύνθεση.

Οι πλέον έπειγονες έρμηνευτές των *Grundrisse* ύφεστανται τή γοητεία τους χωρίς νά μπορούν νά αντιδράσουν. "Ετσι, μέ έλαχιστες έξαιρέσεις, κανείς δέν τολμά νά διαβάσει τό κείμενο ως έχει και οι περισσότεροι προσπαθούν νά τό μειώσουν ή νά τό περιορίσουν. 'Απόδειξη οι τίτλοι των έργασιών τους: «'Η ίστορία μιας μεγάλης άνακαλυψης». «Πρίν από τή σύλληψη τού *Κεφαλαίου*». «Συμβολή στήν ίστορία της έπειγρασίας τού *Κεφαλαίου*»: από δσα γράφονται στίς έργασίες αύτές μερικά είναι πάρα πολύ σωστά μέ τή διαφορά διότι τά *Grundrisse* δέν άντιμετωπίζονται πουθενά καθ' έαυτά αλλά πάντα υπό τό πρίσμα της γένεσης ένός άλλου κειμένου. Πρόκειται για μιά ίστοριογραφική έντελως άντιθετη πρός τό πνεύμα τού Μάρξ, μεθοδολογία ή δομή ίκανοποιείται μέ τή συνέχεια της έξέλιξης και της άναπτυξης των ίδεών, και δέν δίνει προσοχή — η δέν δίνει άρκετή προσοχή — στά άλματα, στίς τομές, στήν πολλαπλότητα των οριζόντων και στό έπειγον της πρακτικής.

Τό κακό είναι διότι τίς φορές πού, αύτή ή άλλη την *Grundrisse* λαμβάνεται υπόψη, έπισυμ-

βαίνει μιά άλλη διαστρέβλωση πού άποβλέπει στήν ταξινόμηση ή τή συστηματοποίησή τους. Παραδέχονται διότι τά *Grundrisse* είναι πράγματι ένα έργο πρωτότυπο σε τέτοιο δμως βαθμό πού θά πρέπει νά πάρει κανείς κατά γράμμα τίς δηλώσεις τού Μάρξ στήν άλλη λογοραφία: τά *Grundrisse* έχουν γραφει μέσα στήν παραφορά μιας πολύ δυνατής έμπνευσης, στήν άπελπισία της άπολυτης μοναξιάς, σε μιά στιγμή πού ή πρακτική είχε άποτύχει. Γραμμένα μέ πυρετό, μετά τά μεσάνυχτα. Αύτό δσον άφορά τή μορφή (καί, πρός Θεού, άς μήν έπιμεινουμε στίς λεπτομέρειες: δλοι οι μαθηματικοί υπολογισμοί είναι λανθασμένοι, ή διαλεκτική μέθοδος συγχέει τίς έννοιες και μπερδεύει τούς δρισμούς). "Οσον άφορά τώρα τό περιεχόμενο, τά *Grundrisse* τοποθετούνται πρίν από τήν αύστηρα ύλιστική μεθοδολογική τομή, πού χαρακτηρίζει τή «θεωρία» τού Μάρξ: αποτελούν τό τελευταίο από τά έργα της νεότητας τού Μάρξ: ή συνάρθρωση των έννοιων και διάτροπος της άναλυσης είναι παρακινδυνεύμενα και πομπώδη: άν ή άναπτυξη της θεωρίας της υπεραξίας είναι άκομη έγκυρη, ή θεωρία της πραγμάτωσης, μέ τίς έκρηξεις τού υποκειμενισμού και τόν καταστροφισμού της, αποτελεί πλήρη άποτυχία: ή ύλιστική διάρθρωση δίνει τή θέση της σε περίπου μεταφυσικές ή τουλάχιστον δργανικιστικές έπιδράσεις (δπως στούς Προκαπιταλιστικούς σχηματισμούς) ή άνθρωπωσικές έπιρροές (δπως τό 'Απόσπασμα γιά τίς Μηχανές).

Τό κείμενο μπορει ως έκ τούτου νά χαρακτηρίζεται από μιάν άξιοθαύμαστη προσπάθεια άνανέωσης άλλα τελικά τό μόνο πού έπιτυγχάνει είναι νά συνεχίζει, νά έπαναλαμβάνει και νά τονίζει στοιχεία πού άνήκουν στήν ούμανιστική προπαίδεια της νεότητας τού Μάρξ. Τά *Grundrisse* είναι ένα πρόχειρο σχεδιασμα πού αποπνέει ίδεαλισμού και τήν άτομιστική ήθική — τό πρωτόλειο τού δρισμού τού κομμουνισμού πού βρίσκουμε στό Fragment αποτελεῖ μιά σύνθεση τού έπιστημονικού ίδεαλισμού τού 18ου αι. και μιας φιλελεύθερης και άτομιστικής στάσης.

Θά πρέπει νά διμολογήσω διότι απέναντι σε τέτοιου είδους κριτική, πολλές φορές δέν ζέρει κανείς τί νά πει. Θά είχα τήν έπιθυμία νά δείξω, μέ μιά «γερμανική»

σχολαστικότητα, πώς στήν πράξη, στή συγκεκριμένη άνάγνωση τοῦ κειμένου, ή κριτική αύτή δέν εύσταθει. Πρός τί δω; Πώς νά έξηγήσει κανείς ότι δέν μπορούμε νά άποδιδούμε στήν παραφορά τοῦ Μάρξ τήν παραφορά τοῦ ύλικοῦ μέσα στό δύο ινεῖται καί μέ τό δύο ινεῖται κατασκευάζει τά δύλα τῆς κριτικῆς του; "Οτι σ' αύτό άκριβώς τό ύλικό καί στούς πιό άκραιούς προσδιορισμούς πού έπιδεχεται, έγκειται ή έξαιρετική ποιότητα τῶν *Grundrisse*, καί κυρίως ή έξυψωση άπό τή μαρξιστική έπιστημη τῆς άντιφασης πού προχωράει ἡ στημεῖο δην ύλικός άνταγωνισμός καθίσταται άνεπιλυτος.

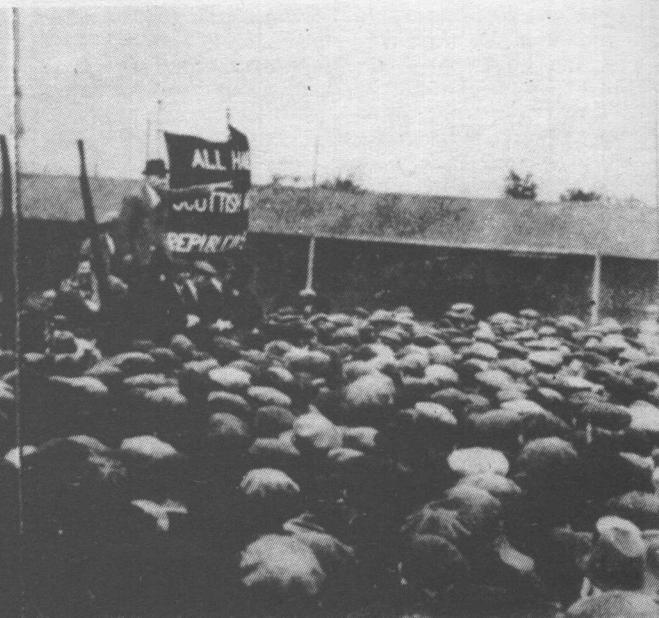
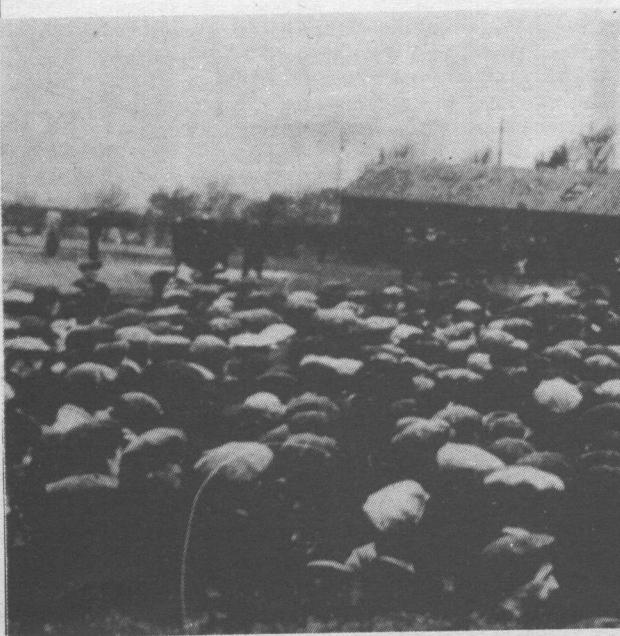
«Πρόθεσή μας είναι νά καταδείξουμε τίς άντιφάσεις (πού περιέχονται στό κεφάλαιο)» (*Fondementis I*, 303/257): μέσα σ' αύτή τήν έπιστημη δην ή άντιφαση άναγεται σέ άνταγωνισμό, δέν ύπάρχει θέση γιά τόν άνθρωπισμό άκομη κι δην ύπάρχει άρκετός χώρος γιά μιά παραφορά τοῦ ύλικοῦ.

«Ας έπιστρέψουμε τώρα στίς πιό πρόσφατες έρμηνεις οι δύοις, δην άναφέραμε παραπάνω, έπιμενουν κυρίως στήν ίδεα τῆς γένεσης καί ένδιαφέρονται — σέ βαθμό ύπερβολικό κατά τή γνώμη μας — γιά τή συνέχεια τῆς θεωρητικῆς έξελιξης τοῦ Μάρξ. Άπο δύλες αύτές τίς έρμηνεις έκείνη πού ξεχωρίζει είναι άναμφισβήτητα ή έρμηνεια τοῦ Βιγκόντσκι: τό έργο του, εύστοχο δην ύπογραμμίζει τή σημασία τοῦ δρόμου πού διανύθηκε άπό τά *Grundrisse*, πολύ σημαντικό δην άφορά τόν δρισμό καί τή θεματική άνασύνθεση, δέν παινεί ώστόσο νά άποτελεῖ μέρος τῆς «'Ανανέωσης» τῆς Diamat. "Οταν ή ταξική πάλη έναντια στή λειτουργία τοῦ νόμου τῆς άξιας (λειτουργία, ή δύοια τελικά δέν άποτελεῖ παρά έπιβολή, στερημένη καί άπό τό παραμικρό έστω πρόσχημα «οίκονομικοῦ όρθολογισμοῦ», δην ή έξέγερση έναντιον τοῦ όρθολογισμοῦ ύφερπει, δ σοβιετικός μαρξισμός είναι άναγκασμένος νά περάσει στήν άμυνα, δύότε είναι άπαραίτητο νά βρεθεί ένας τρόπος νά άνανεωθεί ή Diamat. Τί καλύτερο καί πιό λειτουργικό στήν περίπτωση αύτή άπό τό νά προσπαθήσει κανείς, χρησιμοποιώντας τή διαλεκτική τῶν *Grundrisse*, νά βελτιώσει τόν αύστηρο άλλα πάρα πολύ άκαμπτο καί τελικά άκατάλληλο μηχανι-

σμό τοῦ σοβιετικοῦ ίδεολογικοῦ συστήματος; Ή σημασία τῆς άνάγνωσης τοῦ Βιγκόντσκι δέν μπορεῖ νά άμφισβητηθεῖ, δην μπορεῖ νά άμφισβητηθεῖ καί δρόλος του, πολιτική γραμμή, ή τό γεγονός ότι προορίζεται ad usum delphini.

Ο συνδυασμός τῶν *Grundrisse* καί τής σοβιετικής βουλγάτας τοῦ Κεφαλαίου καθιστά δυνατή τήν μερική έστω άνανέωση τῆς Diamat, πού δ ταξικός άγώνας στήν ΕΣΣΔ έπιβάλλει σήμερα — πράγμα πού έπιτρέπει στήν έχουσία μιά καλύτερη διαλεκτική καί άνταγωνιστική χρήση τοῦ δυναμικοῦ τῆς κυριαρχίας πού ή θεωρία τῆς άξιας καί ή οίκονομιστική καί / ή σταλινική άνάγνωση τοῦ Κεφαλαίου έκφράζουν. Ή πρωτοτυπία τῶν *Grundrisse* χρησιμεύει έδω ώς στήριγμα γιά τήν άνάγνωση τοῦ Κεφαλαίου — καί αύτό σ' ένα μέρος τοῦ κόσμου δην ή άνάγνωση αύτή άσκει μιά πραγματική κυριαρχία. Ή έρμηνεία τοῦ Βιγκόντσκι μπορεῖ ώς έκ τούτου νά χαρακτηρίστει δόλια καί παραπλανητική: τό γεγονός ότι είναι συχνά σωστή δέν άναιρει κανένα άπό τά άρνητικά χαρακτηριστικά τῆς, δην καί δέντονος έπιστημονικός τους ρεαλισμός δέν άφαιρούσε άπό τους συγγραφεῖς τοῦ 16ου αι. τόν έπαμφοτερισμό τους ώς πρός τόν «κρατικό λόγο».

“Αλλωστε, σέ τελευταία άνάλυση, ή έρμηνεία τοῦ Βιγκόντσκι — παρά τά δύοια θετικά στοιχεῖα τῆς — στήν ούσια δέν έπιτελει καμία τομή ώς πρός τό περιεχόμενο: ἀν καί έπιμενει στά *Grundrisse* καί διαμέσου αύτῶν στήν άνταγωνιστική διάσταση τῆς διαλεκτικῆς, στόν ύλικό καί θεμελιώδη χαρακτήρα τῆς θεωρίας τῆς ύπεραξίας, δ Βιγκόντσκι πάντως δέν έπεκτείνει αύτή τή θεωρία στό σύνολο τῶν μαρξικῶν θεωριῶν άντιθετα, δην σωστά τό ύπογράμμισε ή Πενάβαγια, καταλήγει τελικά στό συμπέρασμα ότι ή θεωρία τοῦ Μάρξ είναι «μιά κλειστή οίκονομική θεωρία», συμπέρασμα δην ξέρει κανείς πιά ἀν είναι πιό παράλογο νά όνομάζεται δ μαρξισμός «οίκονομική θεωρία» ή νά δηλώσεις "geschlossen". Κλειστή οίκονομική θεωρία, έπομένως θεωρία ίσορροπίας: καί βέβαια, θά άπαντούσε δ Βιγκόντσκι, προσθέτοντας: μέ μια μικρή δόση σύγκρουσης καί διάγη έλευθερία.

Καί φτάνουμε ἔτσι στόν Ρομάν Ροσντόλσκι. 'Ο ποιαδήποτε κριτική σήμερην πρωτοποριακή ἐργασία αύτοῦ τοῦ συγγραφέα είναι καὶ δύσκολη καὶ ἀδικη, κυρίως γιά τὸ λόγο ὅτι συνδέοντας τὰ *Grundrisse* καὶ τὸ *Κεφάλαιο* δι Ροσντόλσκι προσπάθησε, πάντα νά κινηθεῖ σ' ἔνα ἐνδιάμεσο πεδίο χωρίς ποτέ νά ἀποπειραθεῖ τὴ μονομερή ἀναγωγή τῶν *Grundrisse* στὸ *Κεφάλαιο*, ἐπιχείρησης μιάν ἐπαναστατική ἐρμηνεία καὶ μᾶς ἔδωσε μιάν ἀνάγνωση συχνά πρωτότυπη καὶ καινοτόμο τοῦ *Κεφαλαίου*. Τὰ *Grundrisse* καὶ τὸ *Κεφάλαιο*, γιά τὸν Ροσντόλσκι, βρίσκονται τό ἔνα μέσα στὸ ἄλλο, καὶ τὸ σύστημα πού σχηματίζουν — γιατί τελικά περὶ συστήματος πρόκειται — καθορίζεται δόλοκληρο ἀπό μά πολὺ ἰσχυρή ἀνταγωνιστικότητα, σέ σημεῖο πού ὁ Μάρξ καὶ/ἢ δι Γκρόσμαν νά ἀγγίζουν σχεδόν τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη καὶ τὸν καταστροφισμό. Τά δρια τοῦ Ροσντόλσκι (πέρα ἀπό κάποιες συγχύσεις καὶ λάθη, δπως αὐτό πού ἀναφέραμε ἡδη σχετικά μέ τὸ «Βιβλίο γιά τὸ μισθό») καὶ μερικά ἄλλα πού θά δοῦμε παρακάτω, σχετίζονται περισσότερο, κατά τὴ γνώμη μου, μέ τὴν ἰδεολογία τῆς «κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς» τοῦ μεσοπολέμου, μέ τὴν δοπία είναι ἐμποτισμένος: ἀπό τὴ μιά μεριά ή ἄκρατη ἀντικειμενικότητα, ἀπό τὴν ἄλλη ή ἀνάγκη νά ὑποστηριχεῖ ἡ ἀντικειμενικότητα καὶ μαζί νά ἐπανακτηθεῖ τὴν δρθοδοξία. Τό ἔνα στοιχεῖο ἔχυπηρετεῖ τὸ ἄλλο: ή ἀντικειμενικότητα ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξη μιᾶς μειοψηφούσας κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς, πού ή δρθοδοξία θά ἐπρεπε νά νομιμοποιήσει. Ἀπό τὴν ἄποψη αὐτή δι Γκρόσμαν ἀποτελεῖ ἔνα ἀπό τὰ πιό καθαρά παραδείγματα αὐτῆς τῆς ἐπιταγῆς.

Ο Ροσντόλσκι κινεῖται μέσα στὰ ἀντικειμενικά δρια, διαθέτει ἵκανότητες μιᾶς συχνά ἔξαιρετικῆς ἀνάγνωσης, τελικά δύμας παγιδεύεται μέσα στὰ δρια του.

Στὴν ἀνάγνωση τῶν *Grundrisse* ἀναζητᾶ ἔνα μέσο δροῦ ἀνάμεσα στὴν ἔξαιρετική καινοτομία τοῦ κειμένου — πού δι Ροσντόλσκι συχνά προσεγγίζει μέ τὴν δξύδερκεια τοῦ πραγματικοῦ διανοούμενου — καὶ τὴ συνέχιση τῆς δρθοδοξίας. Καὶ πάλι δέν συμφωνοῦμε, ἀπό θεωρητική ἀποψη, ἀπό τὴν ἄποψη τῆς ἀνάγνωσης τοῦ κειμένου, δπως θά δοῦμε καὶ παρακάτω. Δέν συμφωνοῦμε δύμας καὶ ἀπό πολιτική ἄποψη.

Διανύουμε μιά φάση δπου τὸ ἐπαναστατικό κίνημα ἀναζητᾶ νέες βάσεις καὶ μιά νέα μορφή πού δέν θά ἀντιπροσωπεύει πλέον τὴ μειοψηφία. Ἡ δρθοδοξία μιᾶς είναι ἄχρηστη. Κι ἀκόμη θά ἡμασταν πολὺ εὐχαριστημένοι ἄν μπορούσαμε νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τὸν Μάρξ. "Εχει ἐπέλθει μιά τομή — αὐτό κανεῖς δέν μπορεῖ νά τὸ ἀρνηθεῖ. Ἡ θεωρία τῆς ἀξίας ἔχει φθαρεῖ ἐντελῶς, δσον ἀφορά τοὺς ἀγώνες μας. Ἡ ἀνακάλυψη τῶν *Grundrisse* μιᾶς ἀποκαθιστᾶ τὸν Μάρξ. Κι αὐτό ἔξαιτιας τῆς δύναμής τους καὶ δχι τῆς πίστης μας. Δέν ἔχουμε πλέον τὸ καθῆκον, ἐκτός ἄν μιᾶς ἀρέσει, νά συζητᾶμε μέ τοὺς δρθοδοξους — οἱ γλώσσες μας διῆστανται, είναι ἀντιφατικές. Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ *Grundrisse* μιᾶς ἀποκαθιστοῦν τὸν Μάρξ κατὰ πολλές ἔννοιες. Καὶ πάνω ἀπό ὅλα ὡς θεωρητικό τῶν μεγάλων ἀνατροπῶν τοῦ κεφαλαίου ἀπό τὴν ἄποψη τῆς κρίσης τοῦ νόμου τῆς ἀξίας. Ἡ ἀνάλυση, ἄν καὶ ἀποσπασματική, πού δι Sergio Bologna ἐπιχείρησε γι' αὐτό τὸ θέμα είναι, δπως ξανάπαμε, πολὺ σημαντική, γιά τὸ λόγο ὅτι ἀναλύει τὰ ίστορικά δεδομένα τῶν *Grundrisse* καὶ κυρίως τὴ σχέση πού συνδέει τὴν πολεμική γιά τὸ χρῆμα, τὴν ἀνάλυση τῆς ἀμερικανικῆς καὶ παγκόσμιας κρίσης (δπως διατυπώνεται στὰ ἄρθρα τοῦ Μάρξ αὐτῆς τῆς περιόδου στὸ *New York Daily Tribune*) καὶ τὴ θεωρητική ἔρευνα. Ἀκόμη καὶ ἄν ἡ

σύνθεση αὐτῶν τῶν στιγμῶν δέν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ στὰ πλαίσια μιᾶς φιλολογίας γιά τὴν «ἐπανάσταση ἀνά δύο» ἢ μιᾶς θεωρητικῆς ἀπάντησης γιά τὴν «ἐπανάσταση ἐκ τῶν ἄνω» διευθυνόμενη ἀπό τὴν καπιταλιστική ἔξουσία.

Ο Μάρξ τῶν *Grundrisse* γνωρίζει πολύ καλά ὅτι δέν ὑπάρχει θεωρητική ἐναλλακτική λύση, ὅτι ή ἐναλλακτική αὐτή λύση ἔχειται ἀπό τὰ μαζικά κινήματα, ἀλλιῶς δέν θά ὑπάρξει καθόλου, καὶ δτι στὴ θεωρία δέν ὑπάρχει ἐκχώρηση. Ἡ σύνθεση τῶν διαφόρων στοιχείων τῆς ἀνάλυσης τοῦ Μάρξ βασίζεται στὸν δρισμό τῆς κρίσης ως ἡ στιγμή δπου τὸ ἐπαναστατικό κίνημα ἀναζητᾶ καινούριες βάσεις. Βασίζεται στὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τοῦ πρακτικο-θεωρητικοῦ ίστου, τὸν δποίο ή θεωρία πρέπει νά φτάσει καὶ νά συλλάβει. Ἀντιστρέφοντας καὶ παραφράζοντας τὸν Χομπσμπάουμ, θά μποροῦσε νά πει κανεῖς δτι τὰ *Grundrisse* ἀποτελοῦν γιά τὸν Μάρξ ἔνα είδος συλλογικῆς θεωρητικῆς στενογραφίας: ἀντιπροσωπεύουν τὴν πεισματική προσκόλληση τῆς θεωρίας στὴν πρακτική. Ἡ σύνθεση πού ἐπιχειροῦν τὰ *Grundrisse* παίρνει ἔτσι ὅλο τῆς τὸν θόμα: τὰ *Grundrisse* είναι τὸ κέντρο τῆς θεωρητικῆς ἀνάπτυξης τοῦ Μάρξ γιατί ἀντιπροσωπεύουν τὴ στιγμή δπου τὸ ἔν ἔξελιξει σύστημα χωρίς νά κλείνει, ἀντίθετα ἀνοίγει στὸ σύνολο τῆς πρακτικῆς. Ἡ μέθοδος τῶν *Grundrisse* είναι συστατική τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τὸ σύνολο τῶν κατηγοριῶν είναι συστατικό ἐνός πλέγματος ἐννοιῶν πού μόνο αὐτό μιᾶς ἐπιτρέπει νά ἐμβαθύνουμε καὶ νά διευρύνουμε τὸν ταξικό ἀνταγωνισμό. Ὁ καταστροφισμός τῶν *Grundrisse*, γιά τὸν δποίον ἔγινε λόγος, θά πρέπει νά ἀναχθεῖ σ' αὐτή τὴν πολιτικο-πρακτική συνάρθρωση, σ' αὐτή τὴ στιγμή πού ή ἐργατική τάξη δφείλει νά ἐπιβάλει τὴ δύναμη τῆς ἀντίθετα πρός τὸ σύστημα τῆς ἀξίας.

"Οσο τὰ *Grundrisse* συμπλέκουν μέ τὸ *Κεφάλαιο*, δέν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα. Οι ἔννοιες τοῦ *Κεφαλαίου* ἀποδεικνύονται σ' αὐτή τὴν περίπτωση ἐντελῶς πρόσφορες γιά νά καταλάβει κανεῖς τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ὑπάρχουν ἐντούτοις καὶ πολλές περιπτώσεις δπου οἱ κατηγορίες τοῦ *Κεφαλαίου* δέν λειτουργοῦν κατ' αὐτή τὴν ἔννοια, πράγμα πού μᾶς ἐπιτρέπει νά θεωρήσουμε δτι κάποιος ὑπερβολικός ἀντικειμενισμός δικαιολογεῖται ἀπό τὸ γράμμα τοῦ *Κεφαλαίου*. "Ετσι, ἄν ή σύγκλιση τῶν *Grundrisse* πρός τὸ *Κεφάλαιο* είναι μιά διαδικασία ἐλεύθερη, δέν ισχύει τὸ ίδιο καὶ κατ' ἀντίστροφη φορά. Τὰ *Grundrisse* ἀντιπροσωπεύουν τὸ ὑψιστο σημεῖο τῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης τοῦ Μάρξ: μέ αὐτά συντελεῖται η θεωρητικο-πρακτική τομή πού ὑποβαστάζει τὴν ἐπαναστατική συμπειροφά καθώς καὶ τὴ διαφορά της τόσο ἀπό τὴν ιδεολογία ὅσο καὶ ἀπό τὸν ἀντικειμενισμό. Στὰ *Grundrisse* η θεωρητική ἀνάλυση ὑποστηρίζει τὴν ἐπαναστατική πρακτική. Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά ἐκφράσουμε τὴν ἐκτίμηση μας γιά τὴν ἀνάγνωση ἐνός νέου συντρόφου, τοῦ Hans Jürgen Krahl, δι δποίος, πολὺ ἔχυπνα γιά τὴν ἐποχή του μπόρεσε νά ἀντιληφθεῖ στὴν κατηγοριακή ἀνάπτυξη τῶν *Grundrisse* τίς στιγμές τῆς διαδικασίας συγκρότησης τῆς ταξικῆς πάλης. Γιά τὴν ἀκρίβεια, δέν ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιά ἀφρογένη πολεμική ἐναντίον τοῦ *Κεφαλαίου*: καθένας ἀπό μιᾶς μυήθηκε στὴ θεωρητική συνειδητοποίηση τοῦ ταξικοῦ μίσους μελετώντας τὸ *Κεφάλαιο*. Τό *Κεφάλαιο* δμως είναι συγχρόνως τὸ κείμενο τὸ δποίο χρησιμοποιηθήκε γιά τὴν ἀναγωγή τῆς κριτικῆς σ' οἰκονομική θεωρία, γιά τὴν ἀκύρωση τῆς ὑποκειμενικότητας

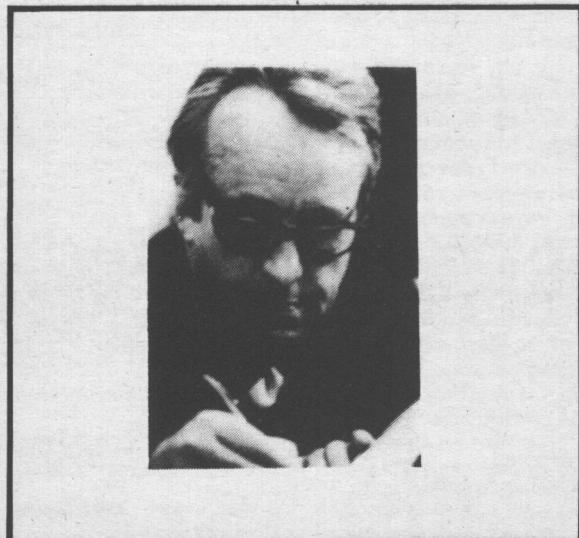
διά της άντικειμενικότητας, για τήν καθυποταγή τής άνατρεπτικής ίκανότητας τοῦ προλετάριου ἀπό τήν αναδιοργανώνουσα καὶ κατασταλτική διάνοια τῆς ἔξουσίας. Δέν εἶναι δυνατόν νά ξανακερδίσουμε (ὅχι γιά χάρη τῆς συνείδησης τῶν διανοούμενων ἀλλὰ γιά χάρη τῆς ἐπαναστατικῆς συνείδησης τῶν μαζῶν), μιά σωστή ἀνάγνωση τοῦ Κεφαλαίου, παρά μόνο ἃν τὸ ὑποβάλλουμε στήν κριτική τῶν *Grundrisse*, ὑπό τὸν δρόνα τὸ ξαναδιαβάσουμε μέ βάση τὸ κατηγορικό σύστημα τῶν *Grundrisse*, τὸ δόποιο καθορίζεται ἀπό ἔναν ἀπολύτως ἀνυπέρβλητο ἀνταγωνισμό, ἐντελῶς σύμφωνο πρός τίς δυνατότητες τοῦ προλεταριάτου.

Από τήν ἄποψη αὐτῆς τά *Grundrisse* ἀντιπροσωπεύουν τήν κριτική τῆς καπιταλιστικῆς «ἐπανάστασης ἐκ τῶν ἄνω» πού παρεισέφρυσε στὸ πραγματικό κίνημα, καὶ τήν ἐμπιστοσύνη στήν «ἐπανάσταση ἐκ τῶν κάτω».

είναι τό πιό ισχυρό δυναμικό τῆς καταστροφῆς κάθε εἰδους θεωρητικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτονομίας, ἀποσπασμένης ἀπό τό πραγματικό κίνημα — πού τά *Grundrisse* ἀντιλαμβάνονται (διαμέσου τῶν κατηγοριῶν τους) ώς τό μοναδικό θεμέλιο.

Μοῦ φαίνεται διτὶ ἔχω ἥδη πεῖ πάρα πολλά. Θά ἡθελα ὡστόσο νά προσθέσω κάτι ἀκόμη: πόσο μοῦ ἀρέσει νά φαντάζομαι τί θά είχαν κάνει δὲ Λένιν καὶ δὲ Μάρξ είχαν στά χέρια τους τά *Grundrisse*. ὅπως σέ μιά δεδομένη στιγμή δὲ Μάρξ είχε στά χέρια του τὴ Λογική τοῦ Χέγκελ. Είμαι σίγουρος διτὶ θά είχαν πάρει μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό μιά ἐξαιρετική τροφή γιά τήν πρακτική. «Οπως οἱ μέλισσες ἀπό τά λουλούδια. Κι αὐτός είναι δὲ δρόμος «πέρα ἀπό τὸν Μάρξ» πού προτιμᾶμε.

Μετάφραση: Εὔα Καλπουρτζῆ

Τό κείμενο αὐτό εἶναι τό «Προλογικό Σημείωμα» πού συνοδεύει μιά νέα ἔκδοση τοῦ Κεφαλαίου τοῦ Κάρλ Μάρξ ἀπό τίς ἐκδόσεις «Flammarion», Παρίσι 1970.

Γιά τούς ἀναγνῶστες τοῦ «Πρώτου Βιβλίου» τοῦ Κεφαλαίου

τοῦ Λουί Άλτουσέρ

Γιά πρώτη φορά στήν ιστορία τῶν γαλλικῶν ἐκδόσεων, ἰδού τό Πρώτο Βιβλίο τοῦ Κεφαλαίου, προσιτό στό εὐρύ κοινό.

Τί είναι τό Κεφάλαιο;

Είναι τό μεγάλο ἔργο τοῦ Μάρξ στό δόποιο ἀφιέρωσε τή ζωή του, ἀπό τό 1850 καὶ μετά, καὶ, μέσα σέ φοβερές δοκιμασίες, θυσίασε δὲ τι*ιερότερο* ὑπῆρχε στήν προσωπική του καὶ οἰκογενειακή ζωή.

Τό Κεφάλαιο είναι τό ἔργο πάνω στό δόποιο κρίνεται δὲ Μάρξ· μόνο σ' αὐτό κι δχι στά ἔργα τῆς νεότητάς του πού πάσχουν ἀκόμη ἀπό ιδεαλισμό (1841-1844), οὔτε στά διφορούμενα ἔργα τους ὅπως ή Γερμανική Ιδεολογία, οὔτε ἀκόμη καὶ σ' αὐτά τά *Grundrisse*, δηλαδή τίς δοκιμές πού πρόσφατα μεταφράστηκαν στά γαλλικά μέ τόν λανθασμένο τίτλο «Θεμέλια τῆς Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας». οὔτε ἀκόμη κρίνεται πάνω στόν περιλάλητο «Πρόλογο» στή Συμβολή